

POROJEN KÄYTTÄYTYMINEN PAIMENNUKSESSA

Siivola Pinja

Opinnäytetyö
Maaseutuelinkeinot
Agrologi

2019

Maaseutuelinkeinot
Agrologi

Tekijä	Pinja Siivola	Vuosi	2019
Ohjaaja	Veikko Maijala		
Toimeksiantaja	Peltoporokoiria-hanke		
Työn nimi	Poron käyttäytyminen paimenuksessa		
Sivu- ja liitesivumäärä	62		

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan porojen käyttäytymisen tunnusmerkkejä sekä porokoirien käyttöä poroja paimennettaessa. Porokoiria on käytetty paimennustyössä jo kauan aikaa sitten. Vaikka teknistyminen vähensi porokoirien käyttöä välillä, on porokoiria ruvettu jälleen kasvavassa määrin hyödyntämään. Opinnäytetyö on toteutettu Peltoporokoiria-hankkeen toimeksiannosta.

Opinnäytetyön tutkimukselliseksi tavoitteiksi on asetettu porojen käyttäytymisen selvittäminen erityisesti porokoiran avulla paimennettaessa sekä porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien kokoaminen ja tulkinta siten, että siitä olisi hyötyä myös koiranohjaajille heidän kouluttaessaan koiriaan paimennustyöhön.

Opinnäytetyön toteuttamistapa on ollut kirjallisuuteen perehtyminen sekä havainnointi Peltoporokoiria-hankkeessa ja kokemuspohjaisesti opinnäytetyön laatijan omassa elämässä. Lähteinä on käytetty kirjallisuutta, artikkeleita, hankkeen aikana saatuja havaintoja, sekä opinnäytetyön laatijan omien kokemusten pohjalta muodostuneita havaintoja ja päätelmiä.

Tutkimuksen tuloksena porojen käyttäytymisessä saattoi havaita yhdenmukaisuuksia, joiden perusteella oli mahdollista tehdä tunnusmerkkejä koskevia tulkintoja käyttäytymisen merkityksistä. Nämä tunnusmerkkejä koskevat tulkinnat on esitelty laajemmin opinnäytetyön eri luvuissa sekä tiivistelmänä Johtopäätökset -luvussa (5.3.). Porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkinnat ovat siten koottavissa oppaaksi sekä porollisia että porottomia koiranohjaajia varten. Peltoporokoiria-hanke on vielä kesken opinnäytetyön valmistumisajankohtana, joten hankkeen tutkimustuloksia ei valitettavasti ole opinnäytetyön laatijan havaintoja lukuun ottamatta käytettävissä.

School of Arctic Natural Resources
and Economy
Degree programme in Rural industries
Agronomist

Author	Pinja Siivola	Year	2019
Supervisor	Veikko Maijala		
Commissioned by	Peltoporokoiria project		
Subject of thesis	Reindeers behavior in herding		
Number of pages	62		

This thesis examines the characteristics of reindeer behavior as well as the use of reindeer herding dogs during herding. Reindeer dogs have been used in herding for a long time. Although the use of reindeer dogs has sometimes been reduced by technology, they have been increasingly used again. The thesis was carried out on behalf of the Peltoporokoiria project.

The research aims of this thesis are to investigate the behavior of reindeer especially when using a reindeer herding dog, as well as to gather and interpret the behavioral characteristics of the reindeer so that it would also be useful for dog trainers when training their dogs for herding.

The method of conducting the thesis has been to study the literature and to observe it in the Peltoporokoiria project and in the life of the author of the thesis. The sources used are literature, articles, observations made during the project, as well as observations and conclusions based on the author's own experiences.

As a result of the study, there were consistent patterns in the behavior of the reindeer, which made it possible to make interpretations of the meanings of the behavior. These interpretations of these characteristics are presented in more detail in the various chapters of the thesis and in a summary in the Conclusions chapter (5.3). Interpretations of the behavioral characteristics of reindeer can thus be compiled into a guide for both reindeer and non-reindeer dog handlers. The Peltoporokoiria project is still under construction, so unfortunately the research results of the project are not available except the findings of the author of the thesis.

Key words

Reindeer herding, behavior, reindeer husbandry

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	PORO	8
2.1	Peurasta poroksi	8
2.2	Porotalous.....	9
2.3	Poron ominaisuuksia.....	9
3	PORON LAJITYYPILLINEN KÄYTTÄYTYMINEN	12
3.1	Poron reaktiot	12
3.1.1	Yleisiä reaktioita	12
3.1.2	Loukkaantunut poro.....	14
3.1.3	Sairas poro.....	15
3.1.4	Pedon uhkaama poro	15
3.2	Ulkoiset tunnusmerkit.....	16
3.2.1	Korvat ja pään asento	16
3.2.1	Stressi	18
3.3	Ympäristötekijät	19
3.4	Rykimäaika	20
4	POROPAIMENNUS.....	22
4.1	Poronhoidon vuosikello.....	22
4.2	Kuljetus.....	25
4.3	Paimenkoirat.....	26
4.3.1	Paimenkoirista yleisesti	26
4.3.2	Lappalaiskoirat	27
4.3.2.1	Lappalaiskoirien historia.....	27
4.3.2.2	Lappalaiskoirat nykyään.....	28
4.3.2.3	Koulutus ja hallinta.....	29
4.4	Ihmisen rooli poropaimennuksessa	31
4.5	Poron käyttäytymisen huomioiminen	32
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	35
5.1	Tutkimuksen eteneminen.....	35
5.2	Tutkimuksen tulokset	36
5.2.1	Tehdyt havainnot.....	36

5.2.2	Peltoporokoira-hankkeessa tehtyjä havaintoja	40
5.3	Johtopäätökset	55
5.3.1	Porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkinta	55
5.3.2	Ulkoisten seikkojen vaikutus porojen käyttäytymiseen	57
6	POHDINTA	59
	LÄHTEET	63

1 JOHDANTO

Pohjoisessa Suomessa poronhoito on vanhin edelleen harjoitettava elinkeino. Pääelinkeinona sitä harjoittaa noin tuhat henkilöä, ja sivuelinkeinona sitä harjoittaa samansuuruinen joukko. Eritoten matkailussa, mutta myös lihanjalostuksessa poronhoidosta saadaan sivutuloja.

Tänä päivänä poronhoito on modernisoitunutta kuten ihmisenkin elämä. Jo vuosikymmeniä poronhoidossa on käytetty apuna moottorilla toimivia välineitä. Digitalisoituminen näkyy myös poronhoidossa esimerkiksi pankaporojen seurattavuutena. Digitalisaatiota on hyödynnetty poroihin liittyen myös yhteiskunnan turvallisuuden lisäämiseksi, sillä on kehitetty sovelluksia, joilla liikenteessä liikkujat voivat ilmoittaa toisilleen mahdollisesti uhkaavasta porovaarasta.

Vanhoilla toimintatavoillakin on kuitenkin sijansa poronhoidossa. Yhä edelleen, ja ehkä jopa kasvavassa määrin, poropaimennuksessa käytetään koiria ihmisten apuna. Sitä kautta kasvua voidaan odottaa myös koirien käyttämisestä harrastustoimintaan, sillä esimerkiksi lappalaiskoiria käytetään mieluusti lammas- ja poropaimennustoimintaan koiranohjaajien kouluttamana.

Jo pienestä pitäen porotöihin osallistuneena selvää oli, että opinnäytetyön aiheen on jollain tavoin liityttävä poroon. Niinpä pitkän pohdinnan jälkeen opinnäytetyön aiheeksi valikoitui porojen käyttäytyminen paimennuksessa, sillä siinä oli mahdollista yhdistää kolme kiinnostavaa elementtiä; poro, porokoira ja porojen paimennus. Samalla tarjoutui mahdollisuus osallistua Peltoporokoira-hankkeeseen, josta sai rohkaisevaa kannustusta hankkeen toimeksiannon toteuttamiseen.

Opinnäytetyön tutkimukselliseksi tavoitteeksi asetettiin selvittää porojen käyttäytymistä erityisesti porokoiran avulla toteutettavassa paimennustilanteessa. Tavoite edellytti myös porokoirien käyttäytymisen tutkimista erilaisissa tilanteissa, jotka liittyivät tavalla tai toisella poroihin. Tutkimuksellisen tavoitteen täyttymiseksi katsottiin tarpeelliseksi johdatella lukija aiheeseen poroa ja poronhoitoa koskevan kuvauksen kautta, minkä jälkeen siirryttiin tarkastelemaan porojen paimentamista

ihmisen apuna työskentelevän koiran avulla. Toisekseen opinnäytetyöllä tavoiteltiin sitä, että porojen käyttäytymistä tutkittaessa pystyttäisiin muotoilemaan käyttäytymistä koskevat päätelmät niin, että kuka tahansa kansalainen voisi hyödyntää porojen käyttäytymisen tunnusmerkkejä esimerkiksi kouluttaessaan koiraansa paimennustyöhön.

Opinnäytetyön lähteet koostuvat kirjallisuudesta, artikkeleista, hankkeen aikana saaduista opinnäytetyön laatijan omakohtaisista havainnoista, sekä omien kokemusten pohjalta muodostuneista havainnoista ja päätelmistä. Erityisesti luvuissa 3., 4. ja 5. tarkastellaan asioita paikoitellen opinnäytetyön laatijan omien kokemusten ja havaintojen pohjalta perustamatta tekstiä tuolloin muuhun lähdeaineistoon. Laatijan omien kokemusten ja havaintojen pohjalta kirjoitettu teksti erottuu opinnäytetyöstä siten, ettei tekstissä ole viittauksia muihin lähteisiin. Opinnäytetyön tekstin visuaaliseksi havainnollistamiseksi on työhön liitetty erilaisia kuvia sekä laatijan itsensä ottamia valokuvia. Tutkimusmenetelmänä on käytetty kirjallisuuden perehtymistä, Peltoporokoira-hankkeen parissa tehtyä havainnointia sekä opinnäytetyön laatijan omaa kokemuspohjaista havainnointia.

Tutkimussuunnitelmaan sisältyi edellä kuvatun menettelyn lisäksi aikataulullinen suunnittelu siten, että keväällä 2019 opinnäytetyön aiheen ja tavoitteen hahmotumisen yhteydessä alkoi myös lähdemateriaalin kartoitus ja arviointi tutkimustavoitteeseen peilaten. Alussa materiaalia oli paljon, mutta sitä oli aiheellista karsia sen mukaan, mikä oli tutkimuksen aiheen ja tavoitteen kannalta oleellista. Toisaalta materiaalia tuli myös lisää tutkimuksen edetessä, sillä tehdyt havainnot ja mieleen nousseet kysymykset johdattelivat tutkimuksen kulkua. Syksyä 2019 kohden alkoi tutkimuskokonaisuus olla valmiina lukuun ottamatta tutkimuksen ohjauksen yhteydessä saatuja kommentteja ja ehdotuksia, jotka osaltaan ohjasivat myös tutkimuksen etenemistä aina valmistumista kohti.

2 PORO

2.1 Peurasta poroksi

Alun perin poronhoitoa harjoittivat vain saamelaiset, ja sitä pidettiin perisaa-melaisena elinkeinona. Poronhoidon alkuhistoria on tutkijoiltakin vielä pimenossa, mutta porojen tiedetään polveutuneen villistä tunturipeurasta. Aluksi peuroja pyydystettiin ja kesytettiin houkutuseläinten avulla Euraasiassa mutta jo 1300- ja 1400-luvulla siirryttiin Pohjolassa poronhoitoon. (Nieminen & Pietilä 1999, 38–39 sekä 43–44.) Peurojen kesytystavasta ei ole täydellistä varmuutta, peuralaumoja on mahdollisesti pyydystetty laajojen, poroaitaa muistuttavien aitojen eli vuomenien avulla. Peuran käyttötarkoitus oli toimia houkutuseläimenä, lihan ja maidon tuottajana sekä kanto- ja vetoeläiminä. (Paliskuntain yhdistys 2019b.)

Ensimmäinen poronhoitomuoto oli tunturisaamelaisten paimentolaisporonhoito, joka syntyi Länsi-Norjassa noin 1200 jKr. Perheet jutasivat eli vaelsivat porojensa kanssa toiseen paikkaan osana perinteistä vuotuiskiertoa, Inarin talvilaitumilta Norjan rannikon kesälaitumille ja päinvastoin. Paimentolaismuoto kuitenkin lopui rajojen sulkemiseen: Norjan ja Suomen raja suljettiin vuonna 1852 ja Ruotsin ja Suomen välinen raja vuonna 1888. (Nieminen 2014, 51 – 55.)

Suurporonhoito levisi Suomeen Norjan ja Ruotsin kautta. Samoihin aikoihin uudisasukkaat ja talonpojat alkoivat omaksua poronhoitoa elinkeinokseen. Poronhoito muovautui nykyiseen muotoonsa jo 1700-luvulla, ja vuonna 1898 Suomen senaatti määräsi paliskunnat perustettavaksi poronhoitoalueella. Poronhoitolain ensimmäinen versio syntyi vuonna 1932. Paliskuntain yhdistys perustettiin jo vuonna 1948. Nykyiseen muotoonsa poronhoitolaki saatiin 1990-luvulla. (Niemi-nen 2014, 57.)

2.2 Porotalous

Poronhoitoalue kattaa 36 prosenttia koko Suomen pinta-alasta, ja lukumääräisesti eloporoja on noin 200 000 teuraserotusten jälkeen. Suomen poronhoitoalueeseen kuuluvat koko Lapin lääninä tunnettu alue lukuun ottamatta Kemin, Tornion ja Keminmaan aluetta, sekä suuri osa Oulun läänistä. Eteläisimmät paliskunnat ovat Kainuun alueella. Poronhoitoalue on laissa määritelty alue, jossa saa harjoittaa poronhoitoa ja joka on jaettu 54 paliskuntaan. Poroilla on vapaalaidunusoikeus, mikä tarkoittaa vapaata laiduntamista alueella maanomistusoikeudesta riippumatta. Poromiehillä on kuitenkin velvollisuus korvata porojen aiheuttamat vahingot esimerkiksi asutusten pihoilla ja pelloilla. (Paliskuntain yhdistys 2019a.)

Poronhoito on pohjoisen Suomen vanhin edelleen harjoitettava elinkeino. Poronhoitoa harjoittaa pääelinkeinona noin tuhat henkilöä. Toiset tuhat henkilöä harjoittaa poronhoitoa sivuelinkeinona. Poronhoito pitää arktista, pohjoista kulttuuria yllä. Pääosin poroista saatavat tulot tulevat lihanmyynnistä. Matkailuala on viime vuosina kasvanut ja mahdollistanut poromiehille lisätienestiä. (Paliskuntain yhdistys 2019b.)

Tämän päivän poronhoito on monella tapaa entisaikojen modernimpaa, kuten ihmisten elämä muutenkin. Luultavasti poronhoito hyödyntää teknologiaa tulevaisuudessa entistä enemmän. Kaikesta huolimatta poronhoidossa noudatetaan edelleen ikiaikaista porojen elämänrytmiä, jossa siirtymät talvi- ja kesälaidunmaiden välillä ovat keskeinen osa vuodenkiertoa.

2.3 Poron ominaisuuksia

Poro on pitkäraajainen, nelivarpainen puolikesy hirvieläin, joka kuuluu välityypin märentijöihin. Poro on hyvin tarkka syömästään ruoasta, mutta pystyy tarvittaessa sopeutumaan yksipuoliseenkin ravintoon. Luonnonoloissa poron ravinto koostuu pääsääntöisesti yli 350 kasvista. Kesällä ravinto koostuu heinäkasveista ja syksyllä poro lihottaa itsensä syömällä sieniä. (Maijala, Kylmämaa, Majuri &

Mustonen 2016, 4.) Hirvaan eli urospuolisen poron säkäkorkeus on noin 110 senttimetriä ja paino on noin 90–180 kiloa. Vaatimen eli naarasporon säkäkorkeus on noin 90 senttimetriä ja paino yleisimmin 60–100 kiloa. (Nieminen 1994, 12.)

Poro on siinä mielessä erikoinen eläin, että molemmilla sukupuolilla on normaalisti vuosittain vaihtuvat täyteissarvet. Sarvetonta poroa, erityisesti urospuolista, kutsutaan nulpoksi. Poron sarvet kasvavat vuosittain pääkallossa olevien sarvi-anturoiden jatkeena, jopa kaksi senttimetriä vuorokaudessa. (Nieminen, Maijala & Soveri 1998, 11.) Vasoilla sarvet alkavat kasvaa jo ensimmäisten elinviikkojen aikana ja syksyisin niillä on tavallisesti jo 10–20 senttimetriä pitkät, lähes haarattomat sarvipiikit. On kuitenkin mahdollista, että vasoilla on ensimmäisenä elin-syksynään jopa nelipiikkiset sarvet. (Nieminen ym. 1998, 11.)

Vaatimen tiineys kestää 220–230 päivää. Vasonta alkaa huhtikuun lopulla jatkuen normaalisti kesäkuun alkuun saakka. Vasonnan huippukohta on toukokuun loppupuolella, noin 18. päivän tietämissä. Valtaosa vasoista syntyy toukokuun kuluessa. Vasojen syntymäpaino on noin 4–6 kiloa. Vasalle on elintärkeää selviytymisen kannalta nousta ylös ja juoda ternimaitoa 30 minuutin kuluessa syntymästä. (Paliskuntain yhdistys 2019d.)

Porot ovat laumaeläimiä ja niiden elinympäristö on pohjoisissa metsissä sekä tuntureilla. Poro on yksi sosiaalisimmista hirvieläimistä. Luonnossa se väistää ihmistä, mutta tarhaolosuhteissa on hyvinkin utelias ja peloton.

Poron hajuaistia pidetään sen tärkeimpänä aistina, jonka avulla poro huomaa ruokansa, viholliset, sopivan lisääntymiskumppanin, ja ylläpitää sosiaalisia suhteita lajitovereihinsä. Hajuaistin avulla poro suunnistaa myös ympäristössä. Vasanmerkitysten aikaan vaadin tunnistaa oman jälkeläisensä hajuaistin avulla ja samoin tunnistaa vasa emänsä. (Nieminen 1994, 80–81.)

Porolla on muihin nisäkkäisiin verrattuna ainutlaatuinen näkökyky, joka johtuu silmän ultraviolettisäteilyn aistimesta. Tämä tarkoittaa sitä, että poro kykenee erot-

tamaan hämärissäkin olosuhteissa ultraviolettiavaloa erottavat kohteet, eli esimerkiksi jäkälän ja tummaturkkiset saalistajat. Talvisin poro hyödyntää loistavaa näkökykyään liikkumiseen, sillä uv-säteilyn heijastuessa eri tavoin erilaisilta pinnoilta, poro voi valita kulkureittinsä itselleen mieluisaksi. (Maijala & Majuri 2018, 9.)

Saaliseläimen tapaan poron silmät sijaitsevat pään sivulla. Tämän takia alue, jonka poro näkee molemmilla silmillään yhtä aikaa, on hyvin kapea. Sen sijaan sivuille näkökenttä on hyvin laaja, mutta poro ei näe sivuilla ja takaviistossa olevia kohteita yhtä tarkasti kuin edessä olevia. Katsoessaan alas poro joutuu taivuttamaan kaulaansa niin, että turpa osoittaa takaviistoon. Suoraan itsensä takana porolla on niin sanottu sokea piste. Poroa voisi leikkisästi todeta kaukonäköiseksi, sillä eläin pystyy arvioimaan vain heikosti lähellä olevia kohteita. Väreistä poro erottaa parhaiten sinisen ja violetin, ja lisäksi se erottaa värien tummuuseroja. Havaitessaan kohteet myöhään poro hyvin usein säikähtää. Äkillinen liike sivulla aiheuttaa porolle pakoreaktion. Kun poro katsoo kauas eteen, se kottaa päätään ja tarkkailee ympäristöään liikuttaen päätään niin pysty- kuin sivusuunnassakin. (Nieminen 1994, 82.)

Korviaan liikuttamalla poro voi aistia hyvinkin tarkasti äänen tulosuunnan. Porolla on muutoinkin hyvä kuulo, ja se reagoi herkästi erilaisiin ja outoihin ärsykkeisiin. Hyvä kuulo perustuu saaliseläimen selviytymisvaistoihin.

3 PORON LAJITYYPILLINEN KÄYTTÄYTYMINEN

3.1 Poron reaktiot

3.1.1 Yleisiä reaktioita

Eläinten käyttäytymistä ohjaa perustarpeiden tyydyttäminen. Poro on saaliseläin, joten se reagoi outoihin tilanteisiin ja ääniin pakenemalla. Pakotilanteessa poron perustarve on selviytyä hengissä. Poro voi ravinnon perässä vaeltaa satojakin kilometrejä, joten silloin sen perustarve on tyydyttää ravinnontarve. (Maijala & Majuri 2018, 10.) Poro on märehtijä, jolle parasta viihdykettä ovat syöminen ja märehtiminen. Ollessaan terve poro käyttää valtaosan ajastaan näihin toimintoihin.

Poro on puolivilli eläin, joten sen ensireaktio outoon asiaan on juoksuun pyrhtäminen. Poron on kyettävä luonnossa räjähtävään lähtöön, kiitolaukkaan ja tolvaamiseen. Viimeksi mainittu on pitkällä askeleella tapahtuvaa ravia, jossa poro pitää päätään korkealla. (Kuvio 1.) Tolvaaminen viestii pedoille, että poron perään ei kannata lähteä. Mitä korkeampaa ja komeampaa tolvaaminen on, sitä paremmissa kunnossa poro on. Se osoittaa pedoille, että poron saalistamisesta tulee vaikeaa.

Kuvio 1. Tolvaava poro

Pakeneva poro nostaa pystyyn hännän eli saron, joka muodostaa valkoisen peräpeilin. Kuten jo aikaisemmin on todettu, porot erottavat heikosti värejä, mutta värien tummuuserot ne erottavat hyvin. Hämärässäkin poron valkoista saraa on muun token helppo seurata. Poroilla on myös lukuisia muita yhteydenpitoon ja vaaratilanteisiin liittyviä tiedottamiskeinoja. Liikkuessa poron koparoista kuuluu naksahtava ääni, joka syntyy luiden liikkeestä. Naksumisen tempo kertoo, että lähellä on jotain hälyttävää, mikäli poro tuntuu liikkuvan nopeasti tai hätäisesti. Poron takajaloissa sijaitsee sorkanvälirauhanen, jonka voimakas haju toimii tiedotusvälineenä muille poroille vaaran uhatessa. (Paliskuntain yhdistys 2019d.)

Poro on laumaeläin, mutta on silti joitain tilanteita, jossa poro kaipaa rauhaa. Hyvä esimerkki on vaadin vasontansa lähestyessä. Juuri ennen kuin vasonta alkaa, vaadin eristäytyy tokasta palaten takaisin, kun vasa on parin päivän ikäinen. Tässä ajassa vaadin ja vasa ehtivät leimautua toisiinsa ja kykenevät tunnistamaan toisensa hajuaistin perusteella jouduttuaan erilleen. Hirvieläinten emä-vasa-suhteessa on kahdenlaista tyyppiä, kätkeytyjalajeja ja seuraajalajeja. Kätkeytyjalajeihin kuuluu esimerkiksi metsäkauris, jolle luonteenomaista on, että

vasa pysyy tiiviisti suojaisassa paikassa piilossa ja emä käy silloin tällöin imettämässä sitä. Seuraajalajeilla kuten poroilla vasat nousevat hyvin pian syntymän jälkeen seisomaan ja seuraamaan emoaan. (Helle 1982, 101.)

Kun poro on terve, se käyttäytyy lajityypillisesti. Terveen poron tunnistaa siitä, että se on tarkkaavainen, varuillaan ja tietoinen ympäristöstään. Lisäksi terve yksilö viihtyy lajitovereidensa seurassa. Sen silmät ovat kirkkaat sekä puhtaat, ja sen korvat ovat 45 asteen kulmassa ollen pystyt ja liikkuvat. Karvapeitteen tulee olla terveellä porolla olla eloisa ja puhdas. Sarvet ovat symmetriset ja normaalisti kehittyneet, ja poron sieraimet ovat puhtaat. Käyttäytymiseltään poro on aktiivinen reagoiden jatkuvasti esimerkiksi hyönteisiin. Poron liikkuminen ja sen rakenne ovat normaalit, sekä sen uloste ja virtsa lajityypillisiä. (Laaksonen 2016, 85.)

3.1.2 Loukkaantunut poro

Saaliseläimelle tyypillisesti poro ei näytä kipua ja piilottelee sairauttaan varsin tehokkaasti. Jouduttuaan esimerkiksi auton tönäisemäksi tiellä poro pyrkii pakenemaan, mutta päästyään kauemmas se asettuu makuulle tai jää seisomaan ja vaipuu jonkinlaiseen shokkitilaan. Mikäli porolle aiheutetaan häiriötä heti eläimen pysähtyttyä, se jatkaa pakoaan, jos on kykenevä liikkumaan. (Kumpula 2019.)

Poro joutuu usein liikkumaan, vaikka sen jalka olisi poikki aiheuttaen jatkuvaa kipua. Liikkuminen on kuitenkin kivuliaana vaikeaa, joten poro jää yleensä muusta tokasta jälkeen. Jos poro ei menehdy vammoihinsa tai johonkin tulehdukseen, se pyrkii kuitenkin hankkimaan ravintoa ja voi elää pitkäänkin onnettomuuden jälkeen. (Kumpula 2019.)

Loukkaantunutta poroa koskeva havainto tulisi ilmoittaa viipymättä alueen paliskunnan poromiehille, jotta he voivat käydä tarkistamassa poron kunnon. Jos poron vamma on kovin paha, olisi epäinhimillistä jättää poroa viikkokausiksi kitumaan metsään.

3.1.3 Sairas poro

Porojen tutkiminen kliinisesti on hankalaa. Lisäksi tutkimusta vaikeuttavat poron paksu karvapeite sekä ihmisen läsnäolosta ja kiinnipitamisestä johtuva stressi. Saaliseläimen tapaan poro ei ilmaise kipua. Voi jopa olla, että poro syö aivan loppuun asti, vaikka olisi vakavasti sairas. (Laaksonen 2016, 87.)

Sairas poro on yleensä vetäytyvä ja joko makaa taukoamatta tai seisoo pitkään paikallaan. Huono ryhti, aggressiivinen käytös, roikkuva pää tai korvien roikottaminen kertovat yleensä vakavasta sairastumisesta. (Laaksonen 2016, 87.) Myös köyroselkäinen tai hajareisinen asento ovat usein merkki vakavasta sairaudesta. Vakavasti sairas poro makaa tyypillisesti pää kyljessä. (Laaksonen 2016, 87.)

3.1.4 Pedon uhkaama poro

Havaitessaan pedon aiheuttaman uhan, porot pyrkivät kokoontumaan hyvin tiiviiseen muodostelmaan saadakseen turvaa toisistaan. Sitä ennen, jo aavistaessaan ympäristössä olevan jotain outoa ja uhkaavaa, porot nostelevat päätään korkealle, kääntelevät päätään ja korviaan yrittäen saada selvyuden siitä, mikä niille uhkaavan tunteen aiheuttaa. Eleet ja liikkeet näyttävät hermostuneilta ja hätäntyneiltä, ja poron varuillaan olemisen saattaa huomata selvästi. Jo pienikin ääni tai liike voi saada aikaan sen, että porot pinkaisevat äkillisesti liikkeelle pois päin äänestä tai liikkeestä. Kun yksi poro lähtee äkkiä liikkeelle, seuraavat muut porot hermostuneina perässä.

Jos vaatimella on mukanaan pikkuvasa, vaadin näyttää pyrkivän siihen, että peto kiinnittäisi huomion vasan sijasta vaatimeen itseensä. Tällä tavoin vaadin suojelee vasaansa, joka ei vielä itse kykene välttämättä edes havaitsemaan uhkaa, tai ainakaan vasa ei tunnista outoa asiaa uhkaksi. Jos peto vaatimen harhautusyrityksistä huolimatta käy kiinni vasaan, vaadin juoksentelee hyvin hätäntyneenä edestakaisin eikä poistu kovin kauas vasastaan.

Toisaalta pakenemisen sijaan poro voi joskus myös kääntyä uhkaajaansa kohti pyrkien puolustautumaan hyökkäämällä itse. Pakeneminen on kuitenkin yleisempää.

3.2 Ulkoiset tunnusmerkit

3.2.1 Korvat ja pään asento

Poro liikuttelee paljon korviaan herkän kuulon ansiosta, ja poron korvat ovatkin tunnistettavin tunnusmerkki poron käyttäytymistä tarkkailtaessa. Korvat viestivät poron erilaisista tunnetiloista. Uhkaavassa tunnetilassa poro luimistaa korviaan ja laskee päänsä kohti uhan aiheuttajaa. (Kuvio 2.) Poro ei ole yleensä aggressiivinen, mutta puolustautuu kyllä koparoimalla ja sarvia käyttämällä tilanteen niin vaatiessa.

Kuvio 2. Poro uhkaavassa tilanteessa

Poron ollessa pelokas sen korvat osoittavat taaksepäin, ja sen silmät ja sieraimet suurenevat. Lisäksi poro voi päästää puhinaa muistuttavan äänen. Kuunneltaessaan tarkasti poro kääntää korviaan äänen suuntaan tarvittaessa jopa eri suuntiin

yhtä aikaa. (Kuvio 3.) Päättään poro pitelee ylhäällä, jotta sen näkökenttä olisi laajempi joka suuntaan. Poron jalat ovat pakovalmiudessa tai jo liikkeessä. Li hasten ollessa jännittyneinä ne osoittavat poron olevan valmiina pakenemaan.

Kuvio 3. Kahdesta suunnasta tuleva ääni

Pedoilta pakoon pääseminen vaatii porolta nopeaa toimintaa ja hyvää huomiokykyä. Valppaalla porolla korvat osoittavat suoraan eteenpäin ja pää on ryhdikkäästi pystyssä, lisäksi selkä saattaa olla hieman notkolla. Useimmiten valpas poro on liikkumaton ja tarkkaavainen, mutta sen silmät eivät ole pelokkaan näköiset. Saparokin voi olla pystyssä, valmiina johdattelemaan token turvaan. (Kuvio 4.) Porot myös pysyttelevät yhdessä tiukassa nipussa, sillä lauma tuo turvallisuuden tunnetta. Koko tokka voi liikahdella levottomasti.

Kuvio 4. Valppaana oleva poro

3.2.1 Stressi

Eläimille stressiä aiheuttaa esimerkiksi ravinnon puute, metsästyksen tai saalistuksen kohteeksi joutuminen, pelottavat äänet tai mitkä tahansa eläimen uhkaavaksi kokemat tilanteet. Poro on erityisen herkkä stressaantumaan muuttuvista tilanteista, kuten ihmisen käyttäytymisestä, uudentlaisista poronhoitotavoista sekä maa- ja metsätaloudesta. Poro saattaa jopa talviruokintatilanteessa stressaantua, mikä aiheuttaa sairastumista. Pitkittynyt stressaantuminen voi johtaa jopa kuolemaan. (Laaksonen 2016, 99.) Pieni määrä stressiä antaa kuitenkin saaliseläimelle voimaa jokapäiväiseen selviytymiseen.

Erytisesti porolle aiheuttavaa stressiä ovat ylimääräinen liikuttelu ja käsittely, sillä poro on puolivilli, joten ei ole tottunut moiseen toimintaan. Stressaantuessaan poron pulssi kiihtyy, mikä puolestaan nostaa veren- ja keuhkopaineen korkeaksi. Eläimen ruumiinlämpö nousee, jolloin poro joutuu jäähdyttämään itseään saalomalla eli suun kautta hengittämisellä. (Nieminen 1994, 145.)

3.3 Ympäristötekijät

Sulan maan aikaan maastonmuodot ohjailevat poron luontaista liikettä. Vesistöjä porot eivät mielellään ylitä, mutta mikäli sellainen on vakiintuneen kulkureitin varrella, porot uivat vesistön yli. Poro myös nousee mielellään ylämäkeen ja kulkee erilaisia harjuja pitkin. Talvisin maastossa poro suosii vähälumisia paikkoja, kunnes hanki kantaa sen painon.

Hellepäivinä poro hakeutuu tuulisiin, aukeisiin paikkoihin ja esimerkiksi hiekkakentille. Helteillä porot myös juoksentelevät rauhattomasti esimerkiksi tien päällä, tai viettävät aikaansa silloilla. (Kuvio 5.) Tämä johtuu räkästä eli verta imevistä hyönteisistä, jotka kiusaavat poroja. Helleaikoina porot kerääntyvät tokkiin, ja liikkuvat sekä lepäävät sulloutuneena vierekkäin. Tällöin porosta erittyvän hien, ulosteiden ja hengityksen haju pitää syöpäläisiä loitommalla. Porot hakeutuvat suojaan sisätiloihin, esimerkiksi tyhjiin latoihin, mikä taas monesti ärsyttää heitä, joiden latoihin porot asettuvat. Vaeltaessaan helteellä porot kulkevat mielellään myötätuuleen, sillä silloin tuuli puskee karvat pystyyn takaapäin, mikä vilvoittaa poroa. Syksyisin tilanne on toisin päin, eli silloin porot kulkevat mielellään vastatuuleen.

Kuvio 5. "Poikalauma" Tanhuan sillalla

Syöpäläisistä ei ole poroille vaivaa tuulisena ja kylmähkönä päivänä. Tuolloin porot ovat hajallaan, ja niillä jää enemmän aikaa syömiseen ja märehkimiseen. Vasanmerkitykset suoritetaan yöaikaan, jolloin ilma on viileämpää ja vasat jaksavat paremmin seurata emiään. Toisin sanoen porot ovat levottomampia ja aktiivisempia viileällä kelillä, mikä taas vaikeuttaa vasojen merkitsemistä, kun vasat ja emät hukkaavat toisensa herkemmin.

3.4 Rykimäaika

Porojen kiima-aika on saanut nimensä hirvaan äänestä, joka muistuttaa rykimistä. Rykimäaika alkaa syyskuussa, jolloin hirvaiden käyttäytyminen muuttuu täysin. Valttahirvaat kokoavat itselleen 10–25 vaatimen ja vasan haaremin, joita ne vahtivat mustasukkaisesti niin pakenevien vaatimien kuin kilpailevien hirvaiden osalta. Estääkseen pakoyritykset hirvas pitää haaremiensa mieluiten lähes puuttomilla rämeillä tai vesistöjä vasten. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Hyvin usein hirvaat ajautuvat tappeluun keskenään. Tuolloin kiistakumppanit kulkevat kyljet vastakkain kalautellen sarvenlappeitaan yhteen. Tässä vaiheessa heikompi hirvas siirtyy jo syrjään. Mikäli kiistelykumppani on tasaväkinen, taistelu saattaa jatkua jopa aamuun asti. Vähitellen hirvaat kääntyvät vastakkain ja varsinaisessa taistelussa se, joka joutuu ottamaan taka-askeleita yhä nopeammin ja nopeammin, joutuu lopulta kiskaisemaan sarvensa irti ja pakenemaan. Rykimähirvas hyvin usein ajaa myös vaatimen edelliskeväänä syntyneen urosvasan matkoihinsa.

Hirvaiden aggressiivisuus on huipussaan rykimäaikana. Vaikka sarvet ovatkin tappavan teräviä, tarkoituksena ei kuitenkaan ole vastustajan vahingoittaminen, saati tappaminen. Joskus kuitenkin vahinkoja sattuu, minkä seurauksena vastustaja onkin kuollut, kun sarven terävä etukaihdin on lävistänyt kyljen.

Rykimäaikana hirvaan tärkein tehtävä on olla esillä, kuulua kauas sekä näkyä kauas. Röhkimisen tarkoituksena on osoittaa sosiaalista asemaa, sillä kuuloetäi-

syyden päässä olevat hirvaat lopettavat röhkimisen, jos kuultu röhkiminen on peräisin arvoasteikossa ylemmällä tasolla olevalta hirvaalta. Hirvaat myös virtsaavat takajaloillensa, sillä virtsa toimii voimakkaan hajunsa vuoksi hajuviestinä lauman liikkeistä. (Kojola & Nieminen 1986, 71.)

4 POROPAIMENNUS

4.1 Poronhoidon vuosikello

Poronhoitoa toteutetaan porojen luontaisen vuodenvierityksen mukana. Kesä ja syksy ovat kasvun aikaa myös poroille, jolloin ne keräävätkin itselleen massaa talvea varten. Kesäisin porot vaihtavat karvansa ja kasvattavat uudet sarvet. Poromiehet sanovat, että räkkä on paimenista parhain. Se tarkoittaa sitä, että porot totkaantuvat eli kerääntyvät yhteen räkkäaikana, mikä puolestaan helpottaa kuljettamista aitaan vasanmerkityksiin. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Syksyllä poron elämään kuuluu rykimäaika ja sienien syönti. Syksy on myös poronhoitajien sadonkorjuuaikaa, sillä poroerotukset alkavat loka-marraskuussa. Talvisin poroja ruokitaan joko metsään tai aitauksiin. Lisäksi talviaikana poron kasvu ja aktiivisuus hidastuvat. Kevät taas on vasonnan aikaa. Suurin osa vassoista syntyy toukokuussa, mutta vasonta jatkuu kesäkuun puoleen väliin. Sanoetaan, että vasonnan huippu on 18.5. Erkin-päivän aikoihin. Poronvasat ovat synnytyksessään hyvin kehittyneitä ja ovatkin jo muutaman minuutin kuluessa jaloillaan. Kuviossa 6 on esitetty poron vuodenvieritys kuvamuodossa. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Kuvio 6. Poron vuosi (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Poronhoitovuosi alkaa 1.6., jolloin poromiehet korjailevat aitoja ja valmistautuvat vasanmerkityksiin. Kesän aikana tehdään myös säilörehut ja kerput talven ruokintaa varten. Juhannuksen aikoihin räkkä ajaa porot yhteen aavoille alueille, kuten tuntureille ja soille, mitä poromiehet hyödyntävät paimentaessaan porot aitaan vasanmerkitykseen. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Varsinainen työosuus aloitetaan yöllä ilman viilennyttä. Tätä toimintamallia noudatetaan sen vuoksi, että vasat jaksavat seurata paremmin emiään viileällä ilalla. Merkitys aloitetaan ajamalla pienempiä parttioita kirnuun, missä vasat otetaan kiinni käsin tai vimpaa apuna käyttäen. Kiinniotetulle vasalle laitetaan numerolappu kaulaan. Kun koko tokka on käsitelty, porot päästetään isompaan aitaukseen, jossa ne voivat hengähtää hetken. Pienen tauon jälkeen pieni joukko poromiehiä lähtee tarkastelemaan vasoja ja merkitsemään numerolappuun, mikä vasa seuraa kenenkin emää. Kun kaikkiin numeroihin on saatu jokin merkki ylös, ajetaan porot taas pieninä parttioina kirnuun, jossa vasalle leikataan numeroa vastaava merkki korvaan. Korvamarkin leikkauksen jälkeen porot päästetään takaisin metsään laiduntamaan vapaasti. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Syksyisin porot ovat elämänsä kunnossa syötyään sieniä ja kerryttäen rasvakerrosta talven varalle. Hirvailla alkaa kiima-aika eli rykimä syyskuussa, vaatimilla vastaava alkaa kahta tai kolmea viikkoa myöhemmin. Valtahirvaat kokoavat mustasukkaisesti vaatimet yhteen eivätkä päästä ketään lähtemään laumasta. Tätä poromiehet jälleen hyödyntävät kooten porot aitaukseen, jotta porojen erottelu eli erotus voi alkaa. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Poroerotukset aloitetaan hirvaiden kiinniotolla. Poro heitetään suopungilla kiinni, niille vedetään puukolla lukumerkit kylkikarvoihin ja ne päästetään elokarsinaan eläinlääkärin loislääkityksen jälkeen. Tämän jälkeen vaatimet ja vasat ajetaan pienempinä parttioina kirnuun, jossa erotellaan teurasporot ja eloporot toisistaan. Porot otetaan kiinni yleisesti käsin, mutta kirkun ollessa mahdottoman suuri, käytetään apuna suopunkia. Kaikki porot luetaan; eloporoille merkitään lukumerkit kylkikarvoihin, ja teurasporoille laitetaan kirkas tai punainen pilta korvaan. Kirkas pilta kertoo poron menevän lihanjalostusyritykselle, punapiltainen poro tulee ru-

hona omaan käyttöön. Mikäli erotukseen on eksynyt toisen paliskunnan eli vieropalkisen poroja, tuon vieropalkisen edustaja huolehtii poron joko elo- tai tappokarsinaan. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

Talvisin pohjoisimmalla poronhoitoalueella poroja paimennetaan yhä niin koirien kuin moottorikelkkojenkin avulla. Porojen talvitarhaus ja lisäruokinta ovat yleistyneet poronhoitoalueen keskialueella ja ihan eteläisimmissä paliskunnissa. Tämä selittyy petojen lisääntyneellä määrällä ja talvilaidunten kunnon heikentymisellä. Toki siitä seuraa ruokintakulujen kasvaminen, mutta porojen kuntoa ja yleistilaa on helpompi tarkkailla niiden ollessa talviruokinnassa. Ravinteikkaalla ruoalla puolestaan vaikutetaan kasvattavasti poron tuottavuuteen ja elinvoimaisuuteen. (Paliskuntain yhdistys 2019e.)

Porojen ruokinta aloitetaan muuttuvan ilmaston vuoksi jo marraskuun lopulla ja lopetetaan huhtikuun puolen välin tietämällä riippuen lumitilanteesta. Poronhoito- laissa todetaan poronhoitokauden pituudesta seuraavasti:

”Porojen kokoaminen, merkitseminen ja muiden poronhoitotöiden tekeminen ilman paliskunnan hallituksen lupaa on kielletty, jollei paliskunnan kokous ole toisin päättänyt. Poronomistajalla on kuitenkin poroerotuksessa oikeus ottaa omat poronsa tai osa niistä hoidettavikseen enintään seuraavan kesäkuun 15 päivään saakka. Paliskunnan hallitus määrää näitä poroja varten porolukua vastaavan laidunalueen. Poronomistaja, joka on ottanut edellä sanotulla tavalla poronsa hoidettavikseen, on velvollinen huolehtimaan 7 §:n 1 momentissa säädetyistä tehtävistä porojensa osalta.” (Poronhoitolaki 848/1990 7:41.1 §).

Keväisin tyypillinen sanonta on ”Vappuna vasa hangella”, eli kevät on toisin sanoen vasonnan aikaa. Hanki kantaa poroja, joten ne etsivät metsästä loppoa ja naavaa. Toukokuussa tapahtuvan vasonnan lähestyessä jotkut poromiehet keräävät vaatimensa takaisin aitaan ja vasottavat vaatimensa siellä. Pääasiallisesti porovaatimet vasovat luonnossa, ja etsivät siellä h-hetken koittaessa itselleen ja vasalleen mahdollisimman rauhallisen ja turvallisen alueen. (Paliskuntain yhdistys 2019f.)

4.2 Kuljetus

Ennen vanhaan, kun poronhoito oli paimentolaisuutta, porot laidunsivat laajoilla alueilla. Paimentolaisuutta harjoittivat eniten lappalaiset, ja jotkut perheet ja tokkakunnat harjoittavat sitä yhä. Talvilaitumet olivat metsäjäkälökköjä, kun taas kesälaitumet sijaitsivat Jäämeren heinäisillä rannoilla ja saarilla. Paimennettava matka saattoi yhteen suuntaan olla jopa 400 kilometriä pitkä. (Paliskuntain yhdistys 2019b.) Matkaa taitettiin hiihtäen tai kävellen, ja koira piti token liikkeessä.

Nykyinen poronhoidon tapa sai muotonsa 1800-luvun loppupuolella. Poron haussa käytettiin apuna houkutusporoa eli vaadinta, jolla oli kello kaulassa. Muu tokka seurasi mielellään kelloa. Tokkaa kuljetettiin siten, että vetomies oli kärjessä houkutusporon kanssa ja muut poromiehet paimensivat poroja ollen niiden takana. (Korttesalmi 2008, 221.) Porotalouden tuotantosuunnan muuttuessa lihantuotantoon porojen kesyysaste laski. Ajan kuluessa tämä aiheutti kellokasporon käytön lopettamisen. Poromiehet paimensivat sen jälkeen poroja kohti aitaa kulkien jalkaisin ketjussa. Myös erotusaidat kokivat muutoksia muuttuessaan poroystävällisemmiksi. (Korttesalmi 2008, 223.)

Jalkaisin paimentaminen koki 1970-luvulla ison muutoksen, sillä tuolloin moottorikelkka otettiin käyttöön poronhoitotöissä. Tämä mullisti koko poronhoidon, sillä moottorikelkan avulla ihminen olikin nyt nopeampi kuin poro. Samaan aikaan otettiin käyttöön myös mönkijät, helikopterit ja matkapuhelimet. (Korttesalmi 2008, 223.) Myös koiran asema muuttui, sillä vaikka koiran käytöllä paimennuskaverina on pitkät perinteet, poronhoidon teknistyminen ja kehitys notkauttivat koiran suosiota paimennuksessa. Hiljalleen porokoiran käyttö on kuitenkin ollut nousussa viime aikoina. Koiria käytetään paimennukseen erityisesti keskeisellä ja pohjoisella poronhoitoalueella, ja nykypäivänä vaaditaan koirilta ihan uudenlaisia taitoja, esimerkiksi moottoriajoneuvon vauhdissa ja kyydissä pysymistä.

4.3 Paimenkoirat

4.3.1 Paimenkoirista yleisesti

Paimenkoiraksi kutsutaan koira, joka on apuna eläinten liikuttelussa ja kuljettamisessa. Koira on joko koulutettu tehtävään tai sillä on jalostuksen myötä muodostunut geeniperimään paimennusominaisuus. Jotkut paimenkoirarodut on jalostettu työskentelemään monen eri eläimen kanssa paimennustehtävissä, kun taas jotkut on jalostettu tietyn eläinlajin paimennukseen. Paimentaminen on vaanimista ilman saalistamista. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 5–6.)

Koiran käyttö on paimennettavan eläimen kannalta miellyttävämpi vaihtoehto. Poro on laumaeläin, joten vaistomaisesti se turvautuu lauman tuomaan turvaan nähdessään sutta muistuttavan eläimen lähestyvän. Kun koira tietää, mitä tekee, se osaa painostaa poroja sopivasti ja liikutella tokkaa rauhallisesti haluttuun suuntaan, ilman paniikkia ja aitaan pahki juoksemista. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 5.) Koira vaikuttaa paimennettavaan eläimeen joko silmiä käyttäen tai kroppallaan. Koiran on myös tärkeää osata lukea lauman käyttäytymistä ja liikkeitä. Tämä taito kuitenkin kehittyy vasta ajan kanssa.

Koiran henkinen voimankäyttö ja asenne ovat avainasemassa porojen liikuttamisessa sekä niiden käyttäytymisessä. Mikäli koiralla on vääränlainen asenne, eli koira saalistaa itselleen tai haastaa poroa, poro kääntyy koira kohti ja puolustautuu. Tällöin koira vaanii selvästi poroja ja liikkuu matalana, häntä ja pää alhaalla. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 6.) Jos taas koira on hyvin itsevarma, lauma reagoi koiraan jo heti aitaan tultuaan. Porolla on tällöin laaja pakopiiri kyseisen koiran kohdalla. Kun koira siirtyy pakopiirin sisäpuolelle eli poron mielestä liian lähelle, poro reagoi lähtemällä liikkeelle. Vastaavasti koiran siirtyessä pakopiirin ulkopuolelle eli tarpeeksi kauas, poron liike pysähtyy. Poropaimennuksessa on tarkoitus, että laumaa kuljetetaan sivuilta, mikä edesauttaa rauhallista liikkumista. Koiran paimentaessa oikeanlaisella asenteella, sen häntä on rennosti ruumiin jatkeena ja olemus rento ja rauhallinen.

Mikäli tilanne kiihtyy liikaa, koira rauhoittelee poroja tai itseään esimerkiksi nuolemalla suupieliä, syömällä poronpapanoja tai haukottelemalla. Myös pään pitäminen alhaalla on rauhoittelun merkki poroille. (Kuvio 7.) Poron tuijottaminen luo paineen tunteen porolle, ja paine puolestaan saa eläimen liikkumaan eteenpäin. Kun poro liikkuu, koira kääntää kylkensä kohti poroa, mikä vähentää paineen tunnetta eli poron tarvetta liikkua.

Kuvio 7. Koira nuuskii maata tilanteen rauhoittamiseksi

4.3.2 Lappalaiskoirat

4.3.2.1 Lappalaiskoirien historia

Lappalaiskoirien historia alkaa jo kivikaudelta noin 10 000 vuotta sitten. Koirien käyttötarkoitus oli tuolloin peuran sekä muun riistan pyynti. Siirryttäessä aikaan, jolloin Suomen maatalous alkoi kehittyä, koiran rooli muuttui myös vahtikoiraksi,

joka vahti karjaa ja asutusta. Tuohon aikaan saamelaiset saivat elantonsa peuranpyynnistä, joten lappalaiskoirat olivat saamelaisten apuna vetoporojen vahtimisessa sekä tavaroiden kuljettamisessa. (Karppinen 2012, 32.)

Metsästyskoirien piti 1600- ja 1700-luvulla tottua uuteen tehtäväänsä paimenkoirina. Kun poronhoito muuttui ympärivuotiseksi paimentolaisuudeksi 1800-luvulla, koiran työrooli kasvoi merkittävästi. Koirasta tuli paimentolaisperheiden tärkein omaisuus, josta sai maksaa isojakin rahasummia. Tärkeimmäksi työtehtäväksi muodostui porotokkien vahtiminen ja siirtäminen paikasta toiseen. Jotta työskentely saattoi onnistua, koiran tuli olla rohkea, yhteistyökykyinen ja itsenäinen. Poronhoidon liikkuvuuden vuoksi eri paimennuskoirat sekoittuivat, sillä koirat saivat lisääntyä vapaasti. Vielä tuohon aikaan ei ollut määritelty eri porokoirarotuja erikseen. (Karppinen 2012, 47.)

Etelä-Suomessa oli 1930-luvulla koiria, joita kutsuttiin lapinpystykorviksi ja lapinpaimenkoiriksi. Tuohon aikaan lappalaiskoirilla oli myös muita tehtäviä, esimerkiksi peltoporojen paimentamista. Ruotsinlapinkoira rekisteröitiin 1930-luvun puolessa välissä. Suomen kenneljärjestöllä oli samat tavoitteet, mutta toinen maailman sota ja Lapin sota hidastivat prosessia. (Karppinen 2012, 51.) Vuonna 1945 lapinpaimenkoira sai rotumääritelmän, ja porokoiran kehittyminen omaksi lajikseen alkoi taas 1950-luvulla. Ei kuitenkaan vielä ole ollut määritelty kahta erillistä lappalaiskoirarotua. Sen sijaan oli vain hyvin monimuotoinen alkuperäisrotu niin värityksen, koon kuin turkinlaatunsa osalta. (Karppinen 2012, 52.)

Alun perin lappalaiskoirat olivat saman rotuyhdistyksen alla. Tästä seurasi ongelmia, joten vuonna 1966 rekisterit erotettiin toisistaan ja lapinporokoiria sai oman rotumääritelmänsä vuonna 1967. Tuolloin lapinpaimenkoira muuttui suomenlapinkoiraksi. Koirien ulkomuodoissa ei kuitenkaan ollut merkittäviä eroavaisuuksia. (Karppinen 2012, 54.)

4.3.2.2 Lappalaiskoirat nykyään

Nykyvuosina lappalaiskoirat ovat suosittuja harrastus- ja seurakoiria. Harrastusmahdollisuudet ovat rajattomia, sillä molemmat lappalaiskoirarodun edustajat

ovat nopeita oppimaan, älykkäitä ja yhteistyöhaluisia koiria. Haasteellista on saada motivoitua näitä älykkäitä ja omapäisiä koiria niin, että ne jaksaisivat innostua jo opituista asioista yhä uudelleen ja uudelleen. (Karppinen 2012, 92.)

Lammas- ja poropaimennus on myös suosittu harrastus lappalaiskoirien ja niiden ohjaajien keskuudessa. Porokoirakerho ry järjestää poropaimennustestejä ja -kilpailuja, joissa testataan paimennustaipumusta. Lammaspaimennuskilpailut ovat enimmäkseen painottuneet sijainniltaan Etelä-Suomeen.

Tulevaisuuskin vaikuttaa tällä hetkellä valoisalta, sillä yhä useampi koiraihminen löytää itsensä lappalaiskoirien parista ja tutustuu sen kautta poropaimennukseenkin. Rotuyhdistyksen jalostustavoitteet painottavat lappalaiskoirien rotuominaisuuksien säilyttämistä mahdollisimman alkukantaisena. Varsinkin suomenlapinkoiralla on suosio noussut viime aikoina, mihin todennäköisesti vaikuttaa hyvin paljon televisiossakin esiintynyt Äijä-niminen koira Eränkävijät-ohjelmassa. Nyt kun Äijälle on tullut pikkuväli Mörö, suosio kansan parissa tulee luultavasti vain kasvamaan.

4.3.2.3 Koulutus ja hallinta

Koiranpentu kotiutuu uuteen ihmisperheeseen noin seitsemänviikkoisena, jolloin myös elämänmittainen koulutus porotöihin alkaa. Luonnollisesti pentu totutetaan ensin kulkemaan hihnassa, matkustamaan moottoriajoneuvoissa ja suhtautumaan myönteisesti vieraisiin ihmisiin, koiriin sekä eläimiin. Työkoiran on hallittava peruskäskyt ollessaan porojen kanssa tekemisissä, jotta tilanne olisi mahdollisimman positiivinen ja turvallinen kaikille.

- *Tänne*: koira palaa ohjaajan luokse
- *Maahan*: rauhoittava ele poroille
- *Hyvä*: kehu ja rohkaistaan koiraa
- *Aja/mene/hae*: koira on saanut ohjaajalta luvan lähestyä laumaa
- *Hauku*.

Koiralle voi myös opettaa ”*Oikea*”-käskyn, jolloin kierretään paimennettavaa lammasta vastapäivään, sekä ”*Vasen*”-käskyn, jolloin kierretään vastaavasti myötäpäivään. (Aaltonen & Hannuniemi-Pulskka 2012, 4.) Suuntakäskyt ovat lammaspaimennuksessa enemmän hyödyksi kuin poropaimennuksessa.

Porotöissä käytettävillä koirilla eli lapinporokoiralla sekä suomenlapinkoiralla on luontainen taipumus liikuttaa ja hallita poroja. Jo pienestä pennusta asti koiran pitää saada tutustua paimennettaviin eläimiin. Mikäli koira on aggressiivinen poroja kohtaan ja esimerkiksi puree tai näyttää hampaita, koira ei saa käyttää paimennuksessa. Paimennuksessa peruseriaate on hyvä yhteistyö ohjaajan ja koiran välillä, porojen tai lampaiden liikuttelu hallitusti ja rauhallisesti, sekä turvallinen toimintaympäristö kaikille. (Aaltonen & Hannuniemi-Pulskka 2012, 5.) Rauhallinen paimennus tarkoittaa tottelevaista liikuttamista. Rauhallisuus kehittyy iän myötä, nuorilla paimenkoirilla taas on liikaa vauhtia hyvin usein.

Kun koiralla on harjoitettu paimennusta aitaolosuhteissa ja se sujuu mallikkaasti, voidaan koira ottaa myös porotöihin avuksi. Paimennusharjoituksia on syytä toteuttaa säännöllisesti ja johdonmukaisesti, sillä tämä herättää luottamusta koiran ja ohjaajan välille. Ihmisen johdonmukaisuus on koiran koulutuksessa tärkeää, jotta koira oppisi, mitä siltä odotetaan. Jos koiran elinympäristön ihmiset toimivat epäjohdonmukaisesti, koira ei enää kykene tietämään, mitkä säännöt ovat milloinkin voimassa. Sellainen aiheuttaa stressiä sekä koiralle että ihmiselle. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 19.) Harjoitellessaan koira oppii myös lukemaan paimennettavaa eläintä ja kehittyy entistäkin paremmaksi paimeneksi ja kaveriksi, josta on oikeasti todella paljon hyötyä. Koira motivoituu siitä, kun se saa ohjaajaltaan kiitosta.

Vaikka koira olisi paimenkoirasukua, se ei silti ole tae koiran paimennustaidoista. Lappalaiskoiratkin ovat jossain määrin etäänntyneet paimennustyöstä siitä syystä, että ne eivät ole päässeet sitä taitoa harjoittamaan. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 13–14.) Toisaalta joskus voi törmätä vaikkapa kaupungissa kerrostalossa asuvaan lappalaiskoiraan, joka ensimmäisessä porokoirapaimennuskisassaan menestyy hyvin pelkän vaistonsa avulla vaikkei olisi poroja koskaan ennen nähnytkään. Koirat ovat siis yksilöitä samalla tavoin kuin ihmisetkin.

Hyvin tärkeää koira paimentamiseen koulutettaessa on kouluttajan käytös ja toimintatapa. Johdonmukaisen opetuksen lisäksi ratkaisevaa on tapa, jolla koira ohjataan. Ohjaavan ihmisen tulee pysytellä rauhallisena ja määrätietoisena, vaikka se ei aina olisi helppoa. Ihmisen on myös hyväksyttävä, että joskus asian oppiminen voi koiralta vaatia kymmeniä harjoituskertoja ja vuosien opetteluun. Jos ihminen raivostuu koiralle, antaa se epäluotettavan signaalin ja johtaa siihen, että koira menettää kunnioituksensa ihmistä kohtaan. (Puhakka-Kokko & Peltola 1994, 23.) Tämä voi näkyä esimerkiksi siten, että koiralla ei enää ole korvia ja kuuloa noudattaa epäkunnioitettavan ihmisen käskyjä.

4.4 Ihmisen rooli poropaimennuksessa

Ihminen ei ole koskaan selvinnyt ilman eläinten apua. Porojen kesyttäminen on muokannut ihmisyhteisöjen elämää esihistorialliselta ajalta lähtien. Poronhoito on poroperheille elämäntapa, joka siirtyy sukupolvelta toiselle jo äidin maidossa. (Paliskuntain yhdistys 2019b.) Vaikka ihminen on tarvinnut poroa, on ihminen samalla ollut myös kaikista pahin peto porolle.

Aikaisemmin poron rooli on ollut elintärkeä poronhoitoa harjoittaville kansoille, mutta nykyään sen rooli on aivan toisenlainen. Ennen vanhaan poronhoito periytyi kokemusperäisen tiedon ja perinteiden kautta saatuina oppeina. Nykyään tilanne on ihan toinen, sillä ihmisten suhde luontoon on muuttunut. Nykypäivänä on enemmän vieraannuttu luonnosta ja sen antimista. Ajatellaan, että kauppaan tulevat lihat on joku vain tuonut, eikä lihan alkuperää mietitä sen enempää. Koska nykyään liikkuminenkin on helppoa ja vaivatonta moottoriajoneuvojen vuoksi, ei poromiesten tietotaito selviytymisestä ankarissa olosuhteissa ole välttämätöntä.

Nykyihmisiltä monesti unohtuu se, että maa elättää ihmiset, jäkälä taas elättää poron ja poro vastaavasti ihmiset. Maata tulisi kohdella kunnioittavasti ja kestävästi, että tulevillakin sukupolvilla olisi mahdollisuus saada ravintoa maasta. Poronhoidossa tulisi säilyttää sen luonnonmukaisuus ja kulttuurisuus, sillä se on hyvin ainutlaatuinen ja pitkäikäisin elinkeinomme.

4.5 Poron käyttäytymisen huomioiminen

Poro on laumaan turvautuva saaliseläin. Äkilliset liikkeet ja kovat äänet saavat poron reagoimaan kuten petoeläimen uhatessa, eli pakenemaan. Tämän takia poroja tulee käsitellä rauhallisesti ja meluamatta. Porojen käsittely on helpompaa laumana, mutta laumaeläimelle tyypillisesti käyttäytyminen ja tunnetila tarttuu yksilöstä toiseen. Esimerkiksi koiralla paimennettaessa poron stressitila leviää koko laumaan ja hallittu kuljettaminen on vaikeaa, kun eläimet pakenevat koko ajan. (Maijala & Majuri 2018, 17.)

Laajan näkökenttensä vuoksi poro havaitsee helposti epämääräiset liikkeet. Poro on herkkä säikähtämään, joten sitä pitää lähestyä rauhallisesti ja katsomalla pois päin rauhoitellen samalla tilannetta esimerkiksi juttelemalla matalalla äänellä. Jotta käsittelytilanne olisi mieluisa kaikille, poroa kannattaa lähestyä etuviistosta ja pitämällä katse sivussa, sillä kohti katsominen aiheuttaa aina eläimelle painetta. Esimerkiksi erotuksissa ja vasanmerkityksissä pyydetessä poroja kiinni suopungin avulla, odotetaan, että poro on juossut ensin ihmisen ohi. Suoraan takana porolla on sokea piste, minkä vuoksi se ei kykene väistämään takaa päin lähestyvää suopungin lenkkiä ja jää näin suopunginheittäjälle kiinni. Vasanmerkityksessä nostetaan vasa syliin takaa päin, jotta se ei ehdi väistää pakoon.

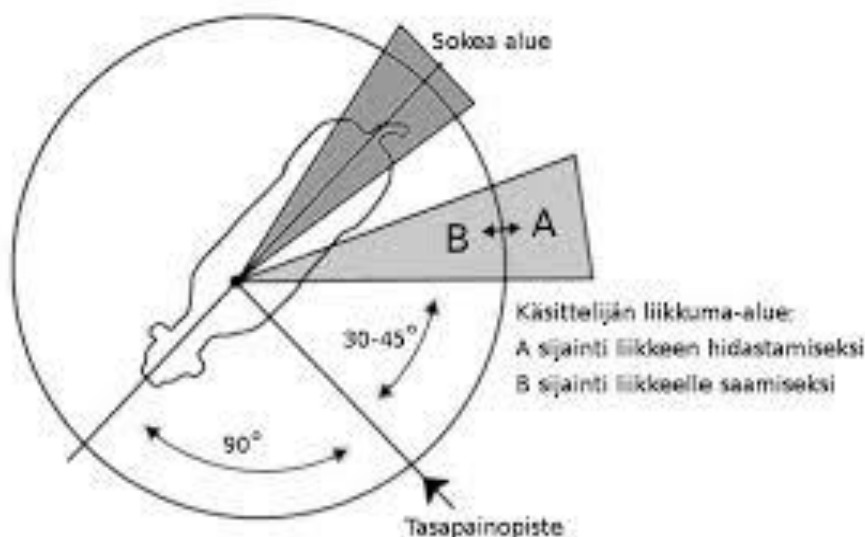
Poro myös aistii esimerkiksi koiran tunnetilan, koira taas aistii ohjaajan tunnetilan. Mikäli ohjaaja on hermostunut, tarttuu hermostuneisuus koiraan. Koira puolestaan purkaa hermostumisensa poroihin, jotka taas reagoivat hermostumalla ja juoksemalla niin sanotusti pitkin seiniä. Oikeanlainen mielentila on siten kaikkien kannalta mukava ja turvallinen vaihtoehto, sillä sen avulla voidaan välttää tapaturmia. Hermostuneisuuden saattoi havaita esimerkiksi Raja-Joosepin porokoirakisoissa huhtikuussa 2019; kisaajat olivat jännittyneitä ja koirat olivat hermostuneita, minkä seurauksena porotkin juoksivat kiitolaukkaa ympäri aitausta.

Saaliseläimet eivät välittömästi pakene havaittuaan liikehdintää näköpiirissä. Reagointi riippuu etäisyydestä, jossa mahdollinen uhka piileksii, ja lisäksi se riippuu myös suunnasta, josta uhka on tulossa. Jos poroa lähestytään suoraan edestä, pakenemisetäisyys on suurempi verrattuna siihen, että poroa lähestytään

sivusta. Pakenemisetäisyyteen vaikuttaa myös eläimen kesyys sekä ihmiskontaktien määrä. Kesy poro ei välttämättä pakene laisinkaan. (Jokinen 2016, 12. Dwyerin 2004 mukaan.)

Pakopiiri on eläimen itse määrittelemä raja, kuinka lähelle eläintä ihminen tai koira voi tulla. Ihmisen tai koiran tullessa pakopiirin rajan sisäpuolelle, poro lähtee liikkeelle. Vastaavasti ihmisen tai koiran astuminen rajan ulkopuolelle pysäyttää poron liikkeen. Rajapinnalla työskentely liikuttaa eläintä hallitusti ja rauhallisesti. Ihmisen tai koiran tunkeutuessa liian syvälle pakopiiriin, poro stressaantuu ja kiihdytty erityisesti, jos liikuttelu tapahtuu suljetussa tilassa kuten aidassa. Tällaisessa tilanteessa poro ryöstää eli ryntää ketjun läpi. (Jokinen 2016, 13. Grandin 2010 mukaan.)

Poron kulkusuuntaa voidaan ohjailta tasapainopisteen avulla, joka sijaitsee hartioiden kohdalla. Koiran ollessa tasapainopisteen takana, poro liikkuu eteenpäin, vastaavasti koiran ollessa edessä, poro pysähtyy tai jopa peruuttaa. Kuviossa 8. on esitetty oikea asettuminen suhteessa eläimeen, kun tavoitteena on rauhallinen kuljettaminen. (Maijala & Majuri 2018, 19.)

Kuvio 8. Tasapainopiste ja pakopiiri (Jokinen 2016, 13).

Mikäli ihminen tai koira lähtee porojen kanssa samaan suuntaan, se hidastaa porojen liikettä ja aiheuttaa niille paniikkia. Kuljetettaessa poroja oikeaoppisesti

pakopiiriä, tasapainopistettä ja näkökentän laajuutta hyödyntäen, riittää käden heilautus pysäyttämään token. Poro pyrkii väistämään häiriötekijää lähtemällä siitä pois päin, joten mikäli token halutaan kääntyvän oikealle, kulkusuunta käännetään siirtymällä token vasemmalle puolelle ja päinvastoin. (Jokinen 2016, 14. Hartgreaves & Hutson 1997 mukaan.) Esimerkiksi poroja kirnuun laitettaessa, on kuitenkin parempi olla sisäkaarteiden puolella (Jokinen 2016, 14. Grandin 2012. mukaan).

Kesäaikana porotokkien liikuttelussa tulee ottaa huomioon vasojen jaksaminen ja lämmin keli. Oraniemen paliskunnassa, jossa havainnoitava tokka sijaitsi, ei kesämerkityksiin poroja koottaessa käytetty koira muutoin kuin kaarteeseen laitossa. Kun tokka on tulossa kohti aitaa, mönkijöiden on ajettava rauhallisesti vasojen turvallisuuden takia. On monesti käynyt niin, että token ylittäessä jänkkää joku vasoista säikähtää ja juoksee päättömästi hetteeseen. Lisäksi porojen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää kuljettaa niitä rauhallisesti. Lämpö nimittäin aiheuttaa poroille stressiä eivätkä vasat ole yhtä kovia juoksemaan kuin vaatimet.

Ruokinnassa tulee ottaa huomioon porojen sosiaalinen arvojärjestys. Rehu-
kaukaloita pitää olla niin monta, että myös ne lauman arvojärjestyksessä matalimmalla olevat porot saavat ruokailla rauhassa. Jos ruokinnassa oleva tokka on suuri, väkirehu tulee jakaa nopeasti, jotta kaikilla poroilla on mahdollisuus ruokailla yhtä aikaa. Ruokkijan täytyy tarkkailla, että kaikki porot tulevat syömään. On tarkkailtava myös maastoa, ettei tokkaan pääse eksymään ylimääräisiä vie-
raita.

Poro tunnistaa ruokkijansa hajun ja värien perusteella. Mikäli ruokaa tuodaan aina samalla ajoneuvolla, poro oppii tuntemaan ajoneuvon. Porolle pystyttäisiin opettamaan samantapaisia käskysanoja kuin koirallekin; tänne, eteen ja niin edelleen. Siihen poro tarvitsee vain hyvän motivaattorin eli sangollisen jäkälää. Poro ei kuitenkaan ole yhtä miellyttämisen haluinen kuten koira, joten luottamuksen saavuttaminen vie aikaa. Poro ei siltikään siedä kovin hyvin ihmiskontaktia, esimerkiksi silittämistä. (Ranta 2019.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuksen eteneminen

Opinnäytetyön tutkimuksellinen tavoitteena oli selvittää porojen käyttäytymistä erityisesti porokoiran avulla toteutettavassa paimennustilanteessa. Selvittämissä työ edellytti myös porokoirien käyttäytymisen tutkimista erilaisissa tilanteissa, jotka liittyivät jollakin tavalla poroihin.

Opinnäytetyön laatimiselle asetetun tiukahkon aikataulutavoitteen vuoksi työn valmistelu alkoi jo ennen kesää 2019 lähdemateriaalin kartoittamisella ja kokoamisella. Tässä tarkoituksessa oli tarpeen perehtyä erilaisiin kirjallisiin teoksiin sekä internet-sivuihin, jotta hyödylliseksi arvioitu aineisto saattoi nousta esiin kaiken läpi käydyn materiaalin joukosta. Lähdeaineistosta nousikin esiin hyviä ajatuksia siitä, mitä opinnäytetyössä olisi hyvä käsitellä lukijan aihepiiriin johdattelemiseksi. Esimerkiksi poronhoitoa koskeva yleinen taustakuvaus luvussa 2 vaikutti hyödylliseltä siinä mielessä, että lukija pääsee sen avulla tutustumaan aihepiiriin vähitellen. Tällöin lukijan on todennäköisesti helpompi ymmärtää poron käyttäytymistä.

Opinnäytetyön varsinainen kirjoittamisosuus oli tarkoitus toteuttaa kesän 2019 aikana siten, että työn runko olisi koossa siihen mennessä, kunnes koulutyö jälleen elokuussa jatkuu. Tavoitteena oli saada työ siihen vaiheeseen, että syksyn aikana siihen tarvitsisi tehdä vain ohjaajan ja muiden työn arvioijien ehdottamia muokkauksia. Tämä toteutuikin varsin hyvin. Opinnäytetyön selkeyttämiseksi annettiin arvokkaita ja johdonmukaisia ehdotuksia esimerkiksi työn rakenteen osalta, ja ehdotusten pohjalta tehdyt korjaukset paransivat työn rakennetta toivottulla tavalla. Myös oikeinkirjoituksen osalta opinnäytetyön muokkaaminen oli tarpeellinen kertaus työn laatijalle, mikä on erinomainen asia yleisestikin oikeinkirjoituksen tason ylläpitämiseksi.

Porojen ja porokoirien käyttäytymistä tuli tarkkailtua havainnointitarkoituksessa tavanomaista tehokkaammin, kun taustalla oli ajatus tehtyjen huomioiden hyödyntämisestä opinnäytetyössä. Samalla opinnäytetyötä laatiessa valkeni, kuinka

paljon tietoa aihepiiristä voi syntyä jo sillä, että on mahdollisuus jo pienestä pitäen osallistua erilaisiin porotöihin. Tuo sisäinen tieto oli opinnäytetyön kirjoittamisen yhteydessä mahdollista tuoda implisiittisestä eksplisiittiseksi, jolloin sisäinen tieto muotoiltiin ulkoiseksi kirjoittamalla tieto näkyviin. Tämän sisäisen tiedon ansiosta lähdekirjallisuus avautui ymmärrettävämmiin kuin silloin, jos sisäistä taustatietoa ei olisi entuudestaan ollut.

Kiintoisia olivat myös ne tilaisuudet, joihin oli mahdollista osallistua Peltoporo-koira-hankkeen puitteissa. Niin porojen kuin porokoirienkin käyttäytymistä pääsi tarkastelemaan uusien näkökulmien kautta. Samalla muodostui näkemystä myös siitä, mihin kaikkeen maanomistajien ja koiranohjaajien yhteistyössä voidaan pystyä, kunhan vain vuorovaikutusta hyödynnetään osapuolten tarpeiden ja toiveiden selvittämiseksi. Opinnäytetyölle asetetun aikataulutavoitteen vuoksi työ ehti valmistua ennen kuin hanke on saatu päätökseen, joten siitä syystä hankkeen tuloksia ei valitettavasti ole ollut enempää käytettävissä opinnäytetyötä kirjoitettaessa.

5.2 Tutkimuksen tulokset

5.2.1 Tehdyt havainnot

Havainnoinnin kohteena toiminut tokka on opinnäytetyön laatijan perheen omistamista poroista koostuva tokka, joka on ollut talviruokinnassa Savukosken kunnan Tanhuassa Kyläselän erotusaidalla useamman vuoden ajan. Porot ovat oppineet tunnistamaan ruokkijan sekä moottorikelkan ja rehuautomaatin äänen.

Porojen ruokintatarhaan mentiin koeluonteisesti useamman kelkan ja henkilön voimin, jolloin porot reagoivat siihen olemalla hyvin varovaisia, vaikka yksi kelkoista oli se sama, jolla ruokinta on aina suoritettu. Porot valpastuivat, kun huomasivat toisen kelkan, jota ajoikin outo henkilö. (Kuvio 9.) Porot pitivät päitään ylhäällä ja korviaan suoraan eteenpäin tulevaa kelkkaa kohti. Tilanne rauhoittui, kun molemmat moottorikelkat sammutettiin ja porot tulivat tutkimaan rehuauto- maattia.

Kuvio 9. Outo moottorikelkka ja sen aiheuttama hämmennys

Porot eivät reagoineet mitenkään erityisesti, kun poroille ennestään tuntematon ihminen kävi henkilökohtaisesti viemässä väkirehua ensi kertaa talven aikana käyttäen tehtävässä poroille tuttua moottorikelkkaa. Eläimet olivat oppineet, että se tietty moottorikelkka tuo herkullista väkirehua, joten ne reagoivat äänen kuullessaan juoksemalla ruokkijaa vastaan, välillä jopa portista läpi. Jopa vasat oppivat äkkiä tämän taidon. (Kuvio 10.) Toki joukossa oli vanhempia vaatimia, joilta vasat saattoivat ottaa oppia mallintamalla.

Kuvio 10. Poroja ruokintapaikalla

Kyseinen vasatokka reagoi moottorikelkkaan jopa silloin, kun varsinaista ruokintaa ei ollut enää ja moottorikelkka liikkui aidassa ainoastaan huoltotoimenpiteiden vuoksi. Porot juoksivat kelkan ja reen perässä ruuan saamisen toivossa kuten talvellakin.

Jos poro kokee meneillään olevan tilanteen vakavaksi, se pakenee ja varoittaa muita erilaisilla varoitussignaaleilla. Porojen ollessa tokassa uhkaavaan tilanteeseen reagoidaan pyörimällä ympyrää siten, että vasat ja heikoimmat yksilöt ovat useimmiten token keskiosassa. (Kuvio 11.) Tällaista käytöstä esiintyy erotuksissa ja vasanmerkityksissäkin. Havaittavissa oli, että kesäisin porot pyörivät mielellään myötätuuleen, koska tuuli puskee karvoja pystyyn takaa päin luoden samalla poroille viileämmän tunteen. Syksyllä taas porot pyörivät vastatuuleen.

Kuvio 11. Porot pyörivät ympyrää erotuksessa Kyläselän aidalla lokakuussa 2019

Sääolot vaikuttavat myös porojen käyttäytymiseen ja tilanteisiin reagoimiseen. Kylmillä säillä hyönteisparvet eli räkkä ei kiusaa poroa, joten porot ovat paljon liikkuvaisempia ja reagoivat herkemmin ärsykkeisiin. Helteillä ja lämpiminä päivinä porot viihtyvät tuulisilla paikoilla ja pusikoissa. Useimmiten porot ovat tiiviisti kokoon kerääntyneinä, sillä räkkä ei kiusaa poroja niin paljoa, jos ne seisovat ihan rintarinnan kiinni toisissaan. (Kuvio 12.) Toisaalta porot voivat kokoontua tiiviisti yhteen myös ollessaan paniikissa esimerkiksi erotusaidassa.

Kuvio 12. Porot tiiviisti koossa Taljanleikkausselässä vasanmerkityksessä

5.2.2 Peltoporokoirahankkeessa tehtyjä havaintoja

Peltoporokoirahankkeen tavoitteena on lisätä koirien käyttöä porotaloudessa. Peltoporokoiran tehtävänä on pitää porot pois niille kielletyiltä alueilta kuten pelloilta. Aikaisempien kokemusten perusteella koira suoriutuu siitä tehtävästä paremmin kuin ihminen. Vaikka poroilla on vapaa laidunnusoikeus, ne eivät silti saa aiheuttaa vahinkoa maataloudelle. (Kaleva 21.10.2018)

Peltoporokoirahankkeen puitteissa on järjestetty erilaisia tilaisuuksia, kuten poropaimennuskisat Raja-Joosepissa huhtikuussa 2019, sekä loppukesällä 2019 pidetty koehaittaporojen siirtäminen koirien avulla Sallatunturin hotellin ympäristössä. Kiinnostuneille, niin porottomille kuin porollisillekin, koiranohjaajille järjestettiin myös koulutus 26.-27.2.2019 Pellossa poropaimennuksesta sekä poron käyttäytymisestä. Kouluttajina toimivat tilanomistaja Minna Mäntyranta-Mustonen

sekä eläintenkouluttaja Heidi Ranta. Koulutuksen ohjelmaan kuului hallittu ja rauhallinen kuljettaminen, koiran ohjaus, porojen luku niin käytännön harjoituksina kuin teorialuentoina.

Raja-Joosepin poropaimennuskisoissa saattoi poroilla havaita monenlaisia ilmeitä ja käyttäytymistä, sillä paimennuskisaan osallistuneet koirat olivat poroille vieraita. Tällöin porojen spontaaneja reaktioita ei pidättelee se tieto, että koira on tuttu, jota ei tarvitse pelätä.

Poro voi olla koiralle saaliseläin, joten hyvin usein poro reagoi koiraan poistumalla tilanteesta pakenemalla. Jos poistuminen tapahtuu suhteellisen rauhallisesti tolvaaamalla, poro osoittaa uhkaajalle olevansa iso, vahva ja hyvässä kunnossa. Poro ikään kuin kertoo uhkaajalle, että ei kannata rynnätä poron perään. Tolvaamista saattoi havaita varsinkin Raja-Joosepin poropaimennuskisojen poroissa hyvin paljon. Vertailun vuoksi todettakoon, että havaintojen kohteena Tanhuan kyläselässä olleen token keskuudessa tolvaamista oli havaittavissa harvemmin mitään ilmeisimmin siitä syystä, että porot olivat tottuneempia sekä ihmisiin että koiriin. Poroilla ei tällöin ollut syytä lähteä pakenemaan.

Tolvatessaan poro pitää päätä ja turpaa yläviistossa. Poroilla silmät sijaitsevat pään sivulla, joten pään ollessa ylhäällä vaara on helpompi havaita. Lisäksi poron korvat osoittavat aina sinne, missä vaara on. Saparoon pystyssä pitäminen toimii sosiaalisena signaalina kertoen tarpeesta olla varuillaan. Porot erottavat värejä heikosti, mutta tummuuseroja hyvin, joten valkoinen saparo toimii kulkiessa peräpeilinä muille poroille ja pitää token koossa. (Kuvio 13.)

Kuvio 13. Porot seuraavat edellä tolvaavan poron häntää

Koparoiden naksuminen kertoo muille poroille varsinkin pimeällä ajalla, että nyt on syytä olla varuillaan. Poron juostessa koparoiden naksuminen on nopeampaa, joten kuullessaan nopeaa naksumista muut porot tietävät lähteä pakenemaan. (Kuvio 14.)

Raja-Joosepin poropaimennuskisoissa oli havaittavissa myös runsasta virtsaamista porojen keskuudessa. Virtsan hajun sekoittuessa takakoparoiden sorkanvälirauhaseen, haju toimii varoitustilanteissa tiedottamisena muille poroille. Sama ilmiö on havaittavissa myös erotuksissa.

Kuvio 14. Pää koholla tolvaava poro

Poro on herkkä stressaantumaan ylimääräisestä liikuttelusta, jolloin stressi näkyy kovana läähättämisenä ja kielen roikottamisena ulkona. (Kuvio 15.) Tätä esiintyy varsinkin poron ollessa nopeassa liikkeessä. Esimerkiksi kilpaporilla läähättäminen ja kielen roikottaminen on hyvin tyypillistä, sillä niiden juoksusuoritukset porokilpailuissa ovat hyvin rankkoja. Toisaalta kielen roikottaminen toimii myös jäähdyttelynä. Tällöin poro yleensä pysyttelee paikoillaan, jotta sen olo ja hengitys tasaantuisi.

Kuvio 15. Porot läähättävät kieli ulkona roikkuen

Erotuksissa voidaan havaita joidenkin porojen reagoivan stressiin laittautumalla makuulle. (Kuvio 16.) Porot saattavat asettua makaamaan jopa ollessaan kirknussa. Tällöin ne eivät reagoi edes siihen, että ihmisiä seisoskelee aivan sen lähellä. Paikoillaan makailua esiintyy myös vasanmerkityksissä. Vasat saattavat stressaantua korvamarkin leikkaamisesta niin, että jäävät paikoilleen makaamaan jopa muutamien minuuttien ajaksi.

Kuvio 16. Poro lepäämässä

Tilanteen hieman hellittäessä, esimerkiksi koiran ollessa kiinni tai mentyä pois aidasta, porot tarkkailevat korvat ja päät pystyssä pysyen kuitenkin tiukasti koossa. Lauma luo poroille turvallisuuden tunnetta. (Kuvio 17.) Ne hellittävät tarkkailunsa vasta sitten, kun uhka on ollut jonkin aikaa porojen pakopiirin ulkopuolella.

Kuvio 17. Porot huomasivat vaaratilanteen

Joskus tilanne voi äityä liian uhkaavaksi porolle, jolloin se kokee tarpeelliseksi hyökätä uhkaajaa kohti. Mahdollisesti poro kokee koiran tulleen liian lähelle poron pakopiiriä, tai sitten poro voi aistia koiran vaanivan asenteen. (Kuvio 18.) Ensin poro kuitenkin tarkkailee lähestyvää uhkaa kuin arvioidakseen sitä, onko hyökkääminen välttämätöntä vai ei.

Kuvio 18. Poro tarkkailee koiran lähestymistä

Jos poro päättää hyökätä, se pitää päätään alhaalla ja sarviaan koholla. Korvat ovat hyvin usein luimussa kuten hevosilla. Lisäksi poro päästää tuhinaa muistuttavan äänen, jonka tarkoitus on mahdollisesti toimia varoitusmerkkinä koiralle. (Kuvio 19.) Poro saattaa tuhista myös ihmiselle, jos kokee ihmisen lähestymisen jotenkin uhkaavana. Aina poro ei kuitenkaan vie hyökkäystä loppuun saakka, vaan hyökkäävä ele jää pelkästään uhkailun tasolle.

Kuvio 19. Poro aloittamassa hyökkäystä

Uhkaavan tilanteen rauhoituttua porot voivat rentoutua ja olla ihan levollisia. Maatessaankin porot haluavat nähdä toisensa. Rauhallisessa tilanteessa poro myös käyttää aikansa sosiaalisiin suhteisiin tokan kesken ja esimerkiksi nuuskii ja koskettelee turvallaan toisia poroja. Useimmiten ainakin yksi poroista seisoo vahtien parttiota, tarkkaillen ympäristöä ja ollen valmiina reagoimaan pieneenkin häiriöön. (Kuvio 20.) Jos tarkkaileva poro havaitsee jonkin häiriötekijän, se tulee levottomaksi. Tällöin levottomuus tarttuu muihinkin poroihin ja ne nousevat jalkeille ollen valmiina jopa pakenemaan.

Kuvio 20. Osa poroista lepäilee jonkun toimiessa vahtina

Poro siis reagoi outoihin tilanteisiin hyvin paljon fyysisellä olemuksellaan. Poro voi nostaa saparonsa pystyyn, liikutella korviaan sekä pitää päätään koholla. Porojen käyttäytyminen ja tilanteeseen reagoiminen tarttuvat helposti yksilöltä toiselle. Tällainen on lauma- ja saaliseläimille tyypillistä käyttäytymistä. Poron yleisestä olemuksesta voi jo katselemalla päätellä, mikä on sen kulloinenkin tilanne hermostuneisuuden, valppauden tai levollisuuden osalta. (Kuviot 21.)

Kuvio 21. Porot varuillaan havaittuaan jonkin oudon hajun, äänen tai tapahtuman

Ollessaan vain hieman varuillaan porot pitävät päitään ruumiinsa jatkeena korvat rentoina, sillä hetkellä niillä ei ole varoitettavaa muille poroille. (Kuvio 22.) Tämän tilan ne saavuttavat, kun uhkaava tekijä on ollut jonkin aikaa pois niiden näköpiiristä. Tilanne voi kuitenkin nopeasti muuttua, jos joku poroista havaitsee uhkaavan tekijän uudelleen.

Kuvio 22. Porot vain hieman varuillaan ja tarkkailevina

Poroilla saattoi havaita erilaisia ilmeitä, jotka olivat tulkittavissa pelokkaaksi, valppaaksi tai jännittyneeksi. (Kuvio 23.) Ilmeet näkyivät tyypillisesti tilanteissa, joissa poro koki olevansa uhattuna esimerkiksi koiran toimesta. Varsinkin pelokkaan ilmeen tunnistaa helposti, sillä sitä voi havaita usein ihmisten käsitellessä poroja. Pelokas poro pitää silmiään suurina, pälyilee ympärilleen ja liikahtelee hermostuneesti ja jäykästi.

Kuvio 23. Pelokas poro

Sallatunturin hotellin pihan oli kesän 2019 aikana ottanut asuinpaikakseen noin 50 poron tokka. Poroista oli useasti tullut valituksia erityisesti hotellin taholta, sillä kuumina päivinä porot saattoivat pyrkiä hotellin aulaan sisälle. Lisäksi joukossa oli hirvas ja vaadin, jotka olivat aggressiivisia, joten tokka saattoi olla uhkaava turisteille.

Poro luontaisesti väistää ihmistä, mutta tämä Sallatunturin hotellin pihalla ollut parttio antoi kävellä jopa puolentoista metrin päähän itsestään. Niin lähelle meneminen aiheutti päälle tulon merkkejä vaatimessa, josta varoitettiin aiemminkin. Vaadin laski pään alas ja päästi puhinaa muistuttavan äänen. Joten tässä joukossa oli siis varsin kesyjä poroja, mikä osittain näkyi varsin röyhkeänä asenteena ihmisiäkin kohtaan. Joukossa oli myös tämän kevään vasoja, jotka antoivat ihmisten kävellä metrin päähän itsestään maatessaan hotellihuoneiston pihalla (Kuvio 24.)

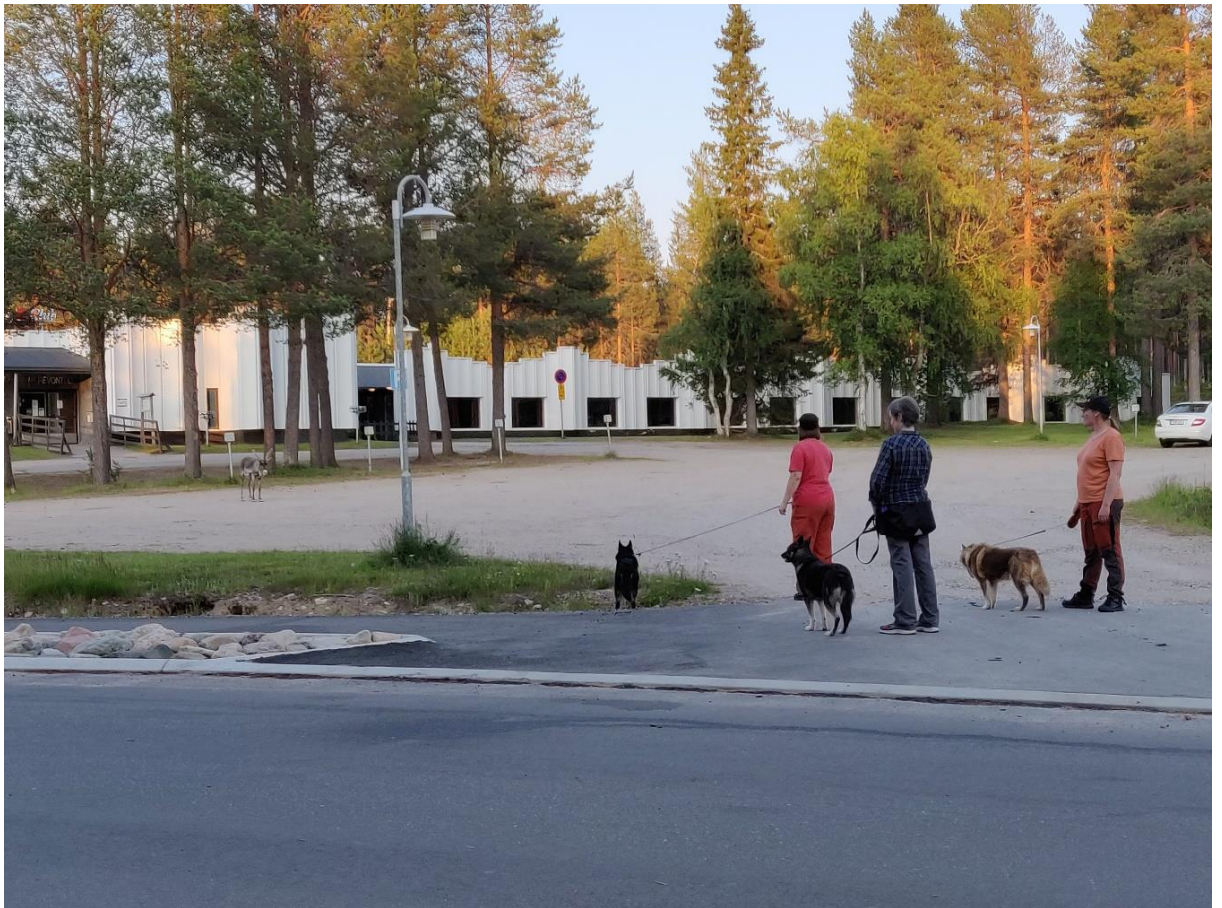

Kuvio 24. Porot Sallatunturin hotellin pihalla

Parttiota koetettiin ensin karkottaa ihmisvoimin, mutta se osoittautui turhaksi. Porot eivät välittäneet mitään ihmisistä. Seuraavaksi käyttöön otettiin yksi koira, jonka avulla parttio hävisi hotellin pihalta, mutta porot tulivat pian takaisin. Seuraavaksi kokeiltiin karkottamista kolmella koiralla, jolloin porot ajettiin hallitusti tien yli toiselle puolelle metsään. Jälleen hetkisen kuluttua porot palasivat takaisin hotellin pihalle. Liikenteen hiljentyessä kokeiltiin karkottamista niin, että koirat olivat irti. Porot saivat ”lentävän lähdön” ja toki kelikin oli viilentynyt, joten porot py-

syttelivät tällä kertaa kaikkein pisimpään poissa hotellin pihalta. Seuraavana päivänä hotellin pihalla oli enää 27 poroa, joten koira osoittautui kuitenkin tehokkaaksi työkaluksi porojen karkottamisessa varsinkin ollessaan irti.

Tästä voidaan siis todeta, että kesyhköt porot eivät usko koiraakaan, jos se pelkästään haukkuu kohti. Ilmeisesti tämä Sallatunturin hotellin pihalla oleskellut parttio tarvitsi pelon tunteen, jotta viesti menisi perille. Porot ovat yleensä paikkauskollisia, joten takasin ne varmasti pyrkivät palaamaan, mutta saattavat palatessaan olla hieman enemmän varuillaan. Tässä tapauksessa jääräpäisin poroista ehti jo saman illan aikana tulla takaisin hotellin pihalle (Kuvio 25.).

Kuvio 25. Poro hotellin pihalla

Hotelliin oli hiljattain tehty laajennuksia, joten piha oli päällystämättömänä eli hiekkapintainen, mikä taas veti helteellä poroja puoleensa. Hotellin vieressä oli lampi, josta sai juotavaa. Ei ihmeikään, että porot kokivat hotellin pihan niin hyväksi paikaksi. Vaatimen ja hirvaan ihmiseen kohdistuva päälle hyökkäämisellä

uhkaileminen johtui luultavasti siitä, että ne kokivat ihmisten suoraan silmiin katsomisen paineen tunteena. Esimerkiksi hevosiakaan ei suositella katsottavan suoraan silmiin, jotta niille ei annettaisi vaikutelmaa, että silmiin katsoja on niitä uhkaava peto.

Opinnäytetyön laatimisajankohtana Peltoporokoira-hanke oli vielä kesken, joten sen tutkimustuloksia ei valitettavasti ollut siitä syystä käytettävissä lukuun ottamatta työn laatijan omia havaintoja.

5.3 Johtopäätökset

5.3.1 Porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkinta

Tutkimuksessa nousi esille selviä yhdenmukaisuuksia porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien osalta. Yhdenmukaisuuksien perusteella voidaan päätellä, että kyseiset tunnusmerkit ovat tyypillisiä ja tilanteesta riippuvaisia. Poroja tarkasteleva ihminen voi siis tulkita tunnusmerkkejä ja sopeuttaa toimenpiteensä kunkin tunnusmerkin mukaisesti.

Levollisena ja rauhallisena ollessaan poro pitää päätään rennosti kehonsa jatkeena kohottamatta tai laskematta sitä erityisemmin. Korvat ovat rauhallisella porolla tyypillisesti sivulla rennossa asennossa. Kun poro valpastuu, se kohottaa päätään ja nostaa korvansa pystyyn käännellen niitä eri suuntiin kuullakseen mahdollisen uhkaavan asian. Poro myös katselee eri suuntiin havaitakseen oudot asiat. Jos jokin outo asia lähestyy tai näkyy porosta katsoen sivulla, poro usein säikähtää sitä ja voi pyrähtää juoksuun saparo pystyssä paetakseen uhkaavaksi kokemaansa asiaa. Tuo saporon pystyssä pitäminen toimii myös merkinä muille poroille, jotta ne tietävät toimia samoin kuin pakeneva poro. Pelästyneellä porolla korvat vetäytyvät taakse, sekä silmät ja sieraimet suurenevat. Poro voi myös päästää puhisevan äänen pelkonsa merkiksi. Tuntiessaan itsensä uhatuksi, poro voi pakenemisen sijasta myös kääntyä kohti uhkaajaa sekä puolustaa itseään hyökkäämällä sitä kohti.

Terveenä ollessaan poro viihtyy tyypillisesti lajitovereidensa seurassa ollen tarkkaavainen, varuillaan ja tietoinen ympäristöstään. Se myös reagoi aktiivisesti ärsykkeisiin kuten esimerkiksi hyönteisiin. Terveen poron silmät ovat kirkkaat ja puhtaat. Korvat ovat liikkuvat ja pystyt ollen noin 45 asteen kulmassa. Karvapeite on puhdas ja eloisa, sarvet symmetriset ja normaalisti kehittyneet, sekä sieraimet ovat puhtaat. Vaikka porot yleensä viihtyvät toistensa seurassa, vasonnan läheisyydessä vaatimet kuitenkin tahtovat rauhaa ja eristäytyvät muutamaksi päiväksi palaten sitten muiden joukkoon parin päivän ikäisen vasansa kanssa.

Sairas poro sen sijaan vetäytyy tyypillisesti pois muiden porojen seurasta. Se makoilee tai seisoskelee pitkään paikoillaan. Sairaam poron ryhti on huono, ja se voi roikottaa sekä päätänsä että korviaan. Joskus sairaus tekee porosta käytökseltään aggressiivisen. Sairaus taikka kivut eivät välttämättä näy poron tavoissa mitenkään, sillä se voi esimerkiksi syödä normaalisti jopa menehtymiseensä saakka. Jos poro loukkaantuu äkillisesti, se yleensä pakenee ensin ja pysähtyy sitten makoilemaan paikoilleen. Jos loukkaantuneen poron makoilua häiritään, se voi yrittää liikkua muiden porojen mukana, mutta jää helposti jälkeen loukkaantumisensa takia.

Poron käyttäytymiselle tyypillisiä tunnusmerkkejä nousi tutkimuksessa esille myös tilanteissa, jossa poroa koetetaan kuljettaa paimennuskoiran avulla koiraohjaajan läsnä ollessa. Tyypillisyytensä vuoksi tunnusmerkkejä voidaan siis tulkita poron käyttäytymisen ennakoimiseksi ja ohjaamiseksi, jotta ihminen saisi haluamansa tuloksen poron käyttäytymisen osalta. Tunnistaessaan poron käyttäytymisen tunnusmerkkejä, ihminen voi siten tarpeen mukaan muuttaa omaa tai paimennuskoiran toimintaa halutun tuloksen saamiseksi.

Jos ihminen tai paimennuskoira katsovat poroa kohti, se tuntee siitä painetta pyrkien lähtemään liikkeelle pois painostavaksi kokemastaan tilanteesta. Lähestyminen poroa kohti kannattaakin tehdä rauhallisesti ja etuviistosta käsin pitäen katsetta sivussa. Äkillistä sivulta tulevaa liikettä poro säikähtää ja ryhtyy ryntäilemään, samoin kuin poroa näkyvästä lähestymisuunnasta eli edestäpäin lähestyttäessä. Varsinkin ollessaan suljetussa tilassa kuten aidassa, poro helposti kiihtyy ruveten ryntäilemään joka suuntaan ja jopa aita päin.

5.3.2 Ulkoisten seikkojen vaikutus porojen käyttäytymiseen

Pyrittäessä ohjailemaan poron käyttäytymistä, on sekä paimennuskoiran että koiranohjaajan rauhallisuudella suuri merkitys. Kaikki osapuolet ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja reagoivat herkästi mielentilamuutoksiin. Joskus kuitenkin paimennuskoirat ovat joko luonnostaan tai hyvin koulutettuina niin taitavia, että osaavat itse muuttaa toimintaansa porojen käyttäytymisen seurauksena siihen suuntaan, mihin porojen käyttäytymistä halutaan suunnata. Laumanlukutaito kehittyy koiran iän mukana. Havaitessaan esimerkiksi porojen hermostuneisuuden taitava koira voi koettaa rauhoitella poroja tai itseään vaikkapa nuoleskelemalla suupieliään, syömällä poronpapanoita, haukotteleamalla taikka pitämällä päätään alhaalla nuuskien maata.

Kaikissa tilanteissa koiran tai koiranohjaajan osaamisella ei ole niin suurta vaikutusta. Toisin sanoen tilannekohtaiset muut tekijät voivat vaikuttaa porojen käyttäytymiseen niin paljon, että koiran tai koiranohjaajan osaamistaso jää sivurooliin. Jos karkotettavat porot ovat hyvin tottuneita ihmisiin ja rakennuksiin, ne eivät välttämättä säikähdä koiraakaan sitä vertaa, että lähtisivät karkuun. Tai jos porot lähtevät karkuun, ne palaavat pian takaisin karkotuspaikalle eli eivät näytä ottaneen karkotustilannetta vakavasti. Toisaalta esimerkiksi vaatimet pikkuvasoineen alkukesällä voivat vaikuttaa hyvinkin aroilta, ja lähteä ihmistä ja koiraakaan karkuun jo ennen kuin poroja on ehditty edes karkottaa. Suuri merkitys vaikuttaisi siis olevan sillä, minkä verran porot ovat entuudestaan tottuneet ihmisiin ja koiriin. Koiran osaaminen voi olla hyvälläkin tasolla, eikä karkotukset silti välttämättä onnistu juurikin noista tilannekohtaisista seikoista johtuen. Koiraakaan ei siten kannata teilata huonoksi yksittäisten epäonnistumisten takia, vaan kannattaa pikemminkin pohdita, vaikuttivatko tilannekohtaiset tekijät koiran senhetkiseen suoritukseen.

Kun ihminen tahtoo ohjailla porojen käyttäytymistä, on tärkeää osata huomioida vallitsevat olosuhteet ja suhteuttaa toimintansa sen mukaisesti. Esimerkiksi lämminkin sää ja pienten vasojen vähäiset voimat asettavat rajat sille, miten suuriin fyysisiin ponnistuksiin poroja kannattaa altistaa maastossa kuljetustilanteissa. Jos kuljetustilanteessa on kyse erityisesti porojen karkottamisesta pois ei-toivotulta

alueelta kuten pelloilta tai pihoilta, on karkottaminen huomattavasti tehokkaampaa koiran avulla. Poroilla tosin on taipumusta palata alueelle pian takaisin, joten karkottamista on tehtävä toistuvasti, kunnes porot oppivat pysymään pois alueelta. Tähän voi kuitenkin mennä vuosia.

Havaintojen mukaan porot kykenevät oppimaan ja tunnistamaan tuttuja asioita, vaikka porojen opettaminen ei helppoa toki ole. Porot esimerkiksi tunnistavat tutun moottorikelkan ruokintapaikalla tullen rohkeasti sen lähetyville ruuan toivossa. Vastaavasti porot katselevat levottomana, jos ruokintapaikalle ilmestyy vieras moottorikelkka, henkilö tai koira.

6 POHDINTA

Kouluttamalla sekä paimennuskoiria että koiranohjaajia voitaisiin parantaa kykyä ohjalla porojen käyttäytymistä toivottuun suuntaan. Koulutus toisi tullessaan sekä teknistä osaamista että myös rauhallisuutta ja varmuutta itse ohjaustyöhön. Jatkuva harjoittelu ylläpitää ja kehittää luonnollisesti niin koiranohjaajien kuin paimennuskoirienkin osaamista.

Oleellista porojen käyttäytymisen tunnistamisessa ja ohjailemisessa on siis lähtökohtaisesti ihmisen rauhallinen toiminta, jolla edesautetaan paimennuskoiran rauhallisuutta ja sitä kautta porojen pysymistä mahdollisimman rauhallisina ja ohjailtavina.

Koiraa ohjaavan ihmisen tulisi siis pyrkiä antamaan itsestään rauhallinen, määrätietoinen ja päättäväinen vaikutelma, jotta koira voisi kyseenalaistamatta toimia kuten ihminen sen haluaa toimivan. Ihmisen antama vaikutelma korostuu etenkin kokemattoman koiran ollessa ohjattavana. Kokeneet koirat osaavat jossain määrin itsenäisestikin toimia siten kuin kulloinkin on tarkoitus. Rauhallisuutta, määrätietoisuutta ja päättävyyttä ihminen voi kerryttää paitsi toistuvien harjoitustilanteiden kautta, myös hankkimalla itselleen asianmukaista koulutusta yhdessä koiransa kanssa. Rauhallisuudella ihmisen ohjaaviin toimiin saadaan selkeyttä ja mielekkyyttä, määrätietoisuudella saavutetaan yhteinen ymmärrys koiran kanssa, ja päättävyydellä puolestaan päästään kulloinkin tavoiteltavaan päämäärään.

Toistojen määrää harjoittelussa ei voida liikaa korostaa. Harjoittelulle on varattava riittävästi aikaa, ja samoja harjoituksia on jaksettava toistaa kerta toisensa jälkeen. Kyllästymistä ja turhautumista harjoittelun määrään tai laatuun ei ole suotavaa ohjattavalle koiralle näyttää, ettei koira saisi siitä ristiriitaista viestiä itseensä kohdistuvien odotusten suhteen.

Kun koira harjoittelussa onnistuu, on muistettava myös kehua sitä. Näin voidaan vahvistaa koiran tunnetta siitä, mitä siltä odotetaan. Kehumista ei siis kannata

säästellä, jos vain kehulle aihetta on. Jo pienikin onnistuminen kannattaa noteerata kehuvin sanoin, jotta koira voi siitä innostua ja pyrkiä yhä parempiin suoriin. Koirat ovat lähes poikkeuksetta sellaisia, että tekevät mielellään kaikkea, mitä niiden oma ihminen koiralta pyytää. Tätä koirien miellyttämishalua kannattaa siis hyödyntää harjoittelun tukena. Se on palkitsevaa sekä koiralle että ihmiselle.

Epäonnistumisiakin luonnollisesti voi sattua. Niihin ei kannata ihmisen tarpeettomasti takertua, vaan kannattaa mieluummin pyrkiä selkeyttämään entisestään sitä, mitä koiralta odottaa ja pyytää. Epäonnistumisen luonteesta riippuu, kannataako koiran toiminta jättää huomiotta vai edellyttääkö asia sitä, että virheeseen puututaan heti. Nopeaa puuttumista edellytetään ainakin silloin, jos koira osoittaa aggressiivisuuden merkkejä tai toimii liian varomattomasti menemällä esimerkiksi liian lähelle poron sarvia tai koparoita. Epäonnistumisiin on kuitenkin aina reagoitava harjoittelemalla, jotta virheellinen toiminta voisi korjaantua paremmaksi.

Ihmisen rauhallisuus on tärkeää juuri epäonnistumisten kohdalla. Luultavasti huonoin mahdollinen reagoititapa koiran epäonnistuessa on menettää malttinsa ja ruveta huutamaan. Koira ei välttämättä siitä osaa päätellä, mitä teki väärin ja mitä siltä todellisuudessa odotetaan. Sen sijaan koira voi ruveta pelkäämään huutavaa ihmistä, tai jättää käskyt ja ohjaukset huomiotta, koska ei saa niistä ihmisen huutamisen takia selvää. Vaikka ihminen ei huutaisikaan, voi ihmisen rauhaton olemus hämmentää koiraan niin, että sen ymmärrys kärsii tilanteessa. Määrätietoisuudella on koiralle täsmennettävä sitä, mitä siltä odotetaan. Päätäväisyydellä on toistettava harjoituksia, kunnes epäonnistumiset jäävät vähemmälle.

Kun paimenkoira on osaava, on siitä monenlaista hyötyä monille tahoille. Poronhoitajat saavat paimenkoiran avulla arvokasta apua poronhoitotyössä, ja myös porottomat ihmiset saavat apua paimenkoiran tekemästä työstä esimerkiksi peltojensa tai pihojensa suojelemiseksi. Mahdollisimman tehokas hyöty on mahdollista saavuttaa porollisten ihmisten, porottomien ihmisten sekä koiranohjaajien välisellä vuorovaikutuksella. On kyettävä tuomaan esille, mitä koiralta halutaan ja mihin koira pystyy parhaimmillaan. Vuorovaikutuksen avulla eri osapuolet oppivat

tunnistamaan toistensa tarpeita ja toimintaa, mikä on hyvä lähtökohta toiminnan konkreettiselle toteuttamiselle siten, että osapuolet voivat olla siihen tyytyväisiä.

Opinnäytetyön tavoitteeksi asetettiin porojen käyttäytymisen selvittäminen erityisesti porokoiran avulla toteutettavassa paimennustilanteessa. Tässä tarkoituksessa paneuduttiin tutkimaan sekä porojen että koirien käyttäytymistä. Aihetta lähestyttiin kuvaamalla yleisesti poronhoitoa sekä paimennusta, jota kautta edettiin kuvaamaan havaintoja porojen käyttäytymisestä paimennustilanteissa peilaen niitä lähdeaineistossa esitettyihin seikkoihin. Tärkeänä käytännön kokemuksesta muodostuvana apuna tulkintojen muodostamisessa oli Sallan Peltoporo-koira-hanke, jonka muutama tilaisuuteen oli laatijan mahdollista itsekkin osallistua. Toisena tavoitteena oli kyetä muodostamaan porojen käyttäytymistä koskevat päätelmät niin, että kuka tahansa kansalainen voisi hyödyntää porojen käyttäytymisen tunnusmerkkejä esimerkiksi kouluttaessaan koiraansa paimennustyöhön.

Oleellista niin porojen käyttäytymisen tulkitsemisessä kuin koirien ohjaamisessakin on myös jatkuvan oppimisen merkitys. Koko ajan on mahdollista oppia lisää ja tehdä yhä monipuolisempia havaintoja käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkitsemiseksi. Oppijoina ovat sekä ihmiset että koirat. Erityisesti ihmisen rauhallinen tunnetila mahdollistaa hyvän kokemuksen. Ihminen voi pelastaa paimennustilanteen, mutta ihminen voi myös pilata sen hermostumisellaan. Joskus voi käydä myös niin onnekaasti, että osaavan koiran ansiosta paimennus onnistuu, vaikka ohjaaja ei olisi aina tilanteen tasalla.

Lopuksi on aika arvioida tämän opinnäytetyön tutkimustavoitteita. Ensimmäinen tavoite, eli porojen käyttäytymisen selvittäminen erityisesti paimennustilanteissa tuli täytettyä, sillä porojen tyypillistä käyttäytymistä erilaisissa tilanteissa ja terveydeltään eri kuntoisten porojen osalta kyettiin selvittämään ja tuomaan esille. Toinen tavoite, kyetä muodostamaan päätelmät porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkinnan osalta, onnistui myös hyvin, sillä yhdenmukaisuuksia tunnusmerkkien osalta oli havaittavissa, ja niitä tunnusmerkkejä onnistuttiin myös tulkitsemaan. Porojen käyttäytymisen tunnusmerkit on esitetty tämän opinnäytetyön Johtopäätökset -jaksossa tiivistelmänomaisesti, joten lukija saa tunnusmerkeistä

jo hyvän käsityksen pelkästään lukemalla Johtopäätökset -jakson. Tiivistelmänomaisesti esitetty porojen käyttäytymisen tunnusmerkkien tulkinta voi siten toimia oppaana paitsi poronhoitajille, niin myös porollisille kuin porottomillekin koiranohjaajille.

Kiintoisaksi jatkotutkimuksen aiheeksi sopisi vertaileva tutkimus siitä, miten ohjaajien ja koirien osaamistaso kasvaa koulutuksen ja kokemuksen myötä. Koulutusmateriaalina voitaisiin käyttää tässä opinnäytetyössä esiteltyjä päätelmiä porojen käyttäytymisen tunnusmerkeistä ja niiden tulkinnasta. Tutkimusjakson edessä myös koulutusmateriaali karttuisi saatujen kokemusten myötä. Vertailuryhmässä voitaisiin toteuttaa osaamista mittaava testi tutkimuksen alussa, jolloin kokemusta ei ole vielä kertynyt. Tutkimusjakson lopuksi toteutettaisiin myös testi, jolla mitattaisiin saavutettua osaamistasoa niin ohjaajien kuin koirienkin osalta. Tällä tavoin saataisiin edelleen kartutettua hyödyllistä materiaalia sekä ohjaajien että koirien kouluttamiseksi, mikä voisi parhaassa tapauksessa saada aikaan kasvavaa koirien käyttämistä porojen paimentamiseen. Testaamalla saataisiin myös hyödyllistä tietoa siitä, onko koulutuksesta ylipäätään hyötyä osaamistason kasvamiselle, vai onko osaaminen vain joidenkin ohjaajien ja koirien myötäsytynen ominaisuus.

LÄHTEET

- Aaltonen, R. & Hannuniemi-Pulskka, R. 2012. Koiran opettaminen porotyöhön, paimennus ja raatakoiratyö. Rovaniemi: 4H, Tehoa poro – ja lammaskoiran työkäyttöön hanke.
- Helle, T. 1982. Peuran ja poron jäljillä. Vaasa: Kirjayhtymä Oy.
- Jokinen, H. 2016. Tuotantoeläinten lajinomaisen käyttäytymisen vaikutus niiden käsittelyyn teurastamolla ja teurastamon rakenteiden suunnitteluun. Helsingin yliopisto. Eläinlääketieteen lisensiaatin tutkielma. Viitattu 22.7.2019 <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/165894/Lisuri%20Jokinen.pdf>.
- Kaleva, 21.10.2018. Viitattu 22.7.2019 <https://www.kaleva.fi/uutiset/pohjois-suomi/lapin-ammattikorkeakoulu-koirien-kayttoa-porotoissa-halutaan-lisata-koirat-pitavat-porot-ihmistä-paremmiin-pois-pelloilta/808480/>.
- Karppinen, S. 2012. Lappalaiskoirat – iloisesti läsnä. Jyväskylä: Kirjakaari Oy.
- Kojola, I. & Nieminen, M. 1986. Suomen riista 33: Metsäpeuran ja poron käyttäytymisekologiasta kiima-aikana. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kortessalmi, J.J. 2008. Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kumpula, J. 2019. Poron käyttäytyminen loukkaantuneena. Sähköposti pinja.siivola@edu.lapinamk.fi. Tulostettu 22.7.2019.
- Laaksonen S, 2016. Tunne poro, poron sairaudet ja terveydenhoito. Kuusamo: Wazama Media Oy.
- Maijala, V., Kylmämaa, L., Majuri, K. & Mustonen, J. 2016. Porojen talviruokinnan hyvien toimintatapojen opas. Rovaniemi: Lapin AMK. Viitattu 31.1.2019 <https://blogi.eoppimispalvelut.fi/elma/files/2016/09/Porojen-talviruokinnan-hyvien-toimintatapojen-opas-2.pdf>.
- Maijala, V. & Majuri, K. 2018. Ensimmäinen matkailuporoni – tietoa ja ohjeistusta ostopäätökseen. Rovaniemi: Lapin ammattikorkeakoulu.
- Nieminen, M. 1994. Poro: Ruumiinrakenne ja elintoiminnot. Kemi: Pohjolan Sanomat Oy.
- Nieminen, M. 2014. Poro – Reindeer. Helsinki: BoD – Books on Demand.
- Nieminen, M., Maijala, V., & Soveri, T. 1998. Poron ruokinta. Helsinki: Riista – ja kalataloudentutkimuslaitos.
- Nieminen, M. & Pietilä, Urho. A. 1999. Peurasta poroksi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Paliskuntain yhdistys 2019a: Paliskunnat. Viitattu 17.7.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/poronhoito/paliskunnat/>.
- Paliskuntain yhdistys 2019b: Poronhoidon kehitys. Viitattu 17.7.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/poronhoito/historia/>.
- Paliskuntain yhdistys 2019c: Poro on Lapin matkailun johtotähti. Viitattu 31.1.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/matkailu/>.

Paliskuntain yhdistys 2019d: Poro (Rangifer tarandus tarandus). Viitattu 31.1.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/poro/>.

Paliskuntain yhdistys 2019e: Poronhoidon talvi. Viitattu 17.7.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/poronhoito/poronhoitovuosi/poronhoidon-talvi/>.

Paliskuntain yhdistys 2019f: Poronhoidon vuosi. Viitattu 20.7.2019 <https://paliskunnat.fi/poro/poro/poron-vuosi/>.

Poronhoitolaki 14.9.1990/848.

Puhakka- Kokko, S & Peltola, R. 1994. Paimentava työkoira- ohjaajan opas. Jyväskylä: Kopi-Jyvä Oy.

Ranta, H. 2019. Poropaimennuskoulutus. Eläinten kouluttajan luento. 26.-27.2.2019